

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

ROLF NORDENSTRENG

Finländsk svenska på 1700-talet

Artikeln ursprungligen publicerad i
Förhandlingar och uppsatser 16
SSLS 56, 1902, s. 20–84

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2015
ISBN 978-951-583-302-0

Finländsk svenska på 1700-talet.

Nedanstående uppsats har ventilerats å seminariet för nordiska språk vid Uppsala universitet vid dess sista sammanträde under höstterminen 1901. På grund af de många värdefulla upplysningar jag erhållit dels vid denna diskussion, dels vid den skilda samtal med flere af seminariets medlemmar, har jag sett mig tvungen att vidtaga en hel del förändringar i mitt arbete. Det är ju klart, att jag inte kunde ha reda på hvilka ord och vändningar som, ehuru de vanligen uppges vara finlandismer, i själfva verket äro användbara i den ena eller andra delen af Sverge; mångt och mycket, som jag trott vara egenomligt för Finland, därvid stödjande mig på uppgifter af en eller annan auktoritet, har visat sig vara äfven i Sverge brukbart och brukadt språkgods, delvis t. o. m. oklanderlig rikssvenska. Tack vare den goda hjälp jag fått af lärare och studiekamrater torde jag emellertid nu kunna lämna tämligen tillförlitliga uppgifter om de af mig behandlade språkliga egenomligheternas utbredning. Jag vågar naturligtvis inte anta, att mitt arbete nu vore fritt från misstag — själfva ämnets svårighet gör ett sådant antagande i högsta grad osannolikt — men jag hoppas i alla fall, att antalet oriktigheter inte är alltför stort. På själfva resultatet af min undersökning inverka några enstaka oriktigheter själfallet icke i nämnvärd mån. För alla de upplysningar och rättelser jag erhållit frambär jag här min hjärtliga tack till professorerna Adolf Noreen och Fredrik Tamm samt docenterna Otto von Friesen och K. B. Wiklund, äfvensom filosofie kandidaterna fröken Maj Lagerheim, Hjalmar Lindroth, Gideon Danell, Hilding Celandier, Sven Bergendal och S. Landtmanson.

Uppsala i mars 1902.

Rolf Nordenstreng.

Det är en allmän klagan, att nysvenskan ännu icke blifvit ens närmelsevis tillräckligt undersökt. I synnerhet är vår kännedom om språkets skiftningar i olika landsändar särdeles bristfällig. Väl äro allmogemålen jämförelsevis grundligt utforskade, men de olika varianterna af högsvenskan vänta ännu på att bli vetenskapligt studerade. En kommande undersökning af dessa skall helt säkert sprida ljus öfver mycket, som nu är dunkelt, samt bidra till att gifva vårt skriftspråk ökad stadga, äfvensom rikta dess ordförråd; och framför allt bör en sådan undersökning göra det möjligt att definitivt besvara den ännu så tvistiga frågan: hvad är svenskt riksspråk?

Det är naturligtvis de periferiska dialekterna, som komma att vara de mest gifvande, det tacksammaste objektet för undersökning.

En af dessa periferiska språkvarianter uppvisar så många och så utpräglade särmärken, att den redan länge ådragit sig icke blott språkforskarens, utan äfven menige mans uppmärksamhet. Jag åsyftar naturligtvis mitt hemlands språk, den finländska svenskan. Det har skrivits vida mera om den än om någon annan svensk dialekt (jag talar icke om allmogedialekterna), och man är tämligen ense om, att den ej kan göra anspråk på att betraktas som rikssvenska, utan nära nog bör anses vara ett språk för sig. Någon fullständig redogörelse för den finländska svenskans afvikelser från rikssvenskan har icke ännu sett dagen; endast enskilda egendomligheter ha blifvit påpekade och diskuterade, mestadels i tidskriftsuppsatser. I främsta rummet är att nämna *Karl Lindströms „Studier på svensk språkbotten i Finland”* i *Finsk Tidskrift* 1885 samt *Ruben G:son Bergs* tvänne uppsatser „*Tavaststjernas språkbruk*”, publicerad i samma tidskrift för år 1899 samt under pseudonymen Lennart Hennings, och „*Runebergs språkbruk*” i *Pedagogisk Tidskrift* 1900; ytterligare *R. F. von Willebrands* artikel „*Om språkets förändring*” i *Finsk Tidskrift* 1898; några upplysningar meddelas äfven i mitt lilla bidrag „*Till frågan om vår finländska svenska*”, *Finsk Tidskrift* 1900. För uttalsolik-

heterna ha vi en mera fullständig, om ock kortfattad redogörelse, nämligen *Hugo Pippings* kända uppsats „*Om det bildade uttalet av svenskan i Finland*” i *Nystavaren* IV. Men den olikhet i uttal, som förefinns mellan svenskan i Sverge och svenskan i Finland, är, om ock mera frapant, dock af vida mindre vikt än olikheten i ordförråd, ordvändningar och ordformer; det är blott den senare, som har någon praktisk betydelse att tala om. Också är man allmänt ense om att en utforskning af denna är af allra största vikt och så snart som möjligt bör företagas.

Man kan härvid utgå från två olika synpunkter. För det första — och det är det viktigaste — kan man undersöka, i hvilken mån språkmaterialet i Finland skiljer sig från det rikssvenska i detta nu, konstatera de för den finländska svenskan i närvarande tid egendomliga uttrycken och redogöra för deras förekomst och betydelse. Härpå har *Svenska Landsmålsföreningen i Helsingfors* arbetat i årtal, och dess samlingar torde snarligen utkomma i tryck, redigerade af professor A. O. Freudenthal ¹⁾).

För det andra gäller det att undersöka dessa finländska egendomligheters beskaffenhet, att förklara deras uppkomst och taga reda på deras ålder. I föreliggande uppsats hoppas jag kunna lämna några bidrag till en sådan undersökning.

Man har tämligen allmänt antagit, att det var den politiska skilsmässan mellan Sverge och Finland, som gaf upphof åt den språkliga differenteringen, och att således den finländska svenskans karaktäristika uppkommit efter år 1809; detta hvad de lexikaliska och syntaktiska olikheterna beträffar: att vi finländare långt tidigare hade vårt särskilda uttal, var ju a priori sannolikt, och dessutom hade ju redan Sven Hof konstaterat detta faktum.

¹⁾ Sedan detta skrefs, ha de utkommit under titeln „Skiljaktigheter mellan finländska svenskan och rikssvenskan” i femtonde bandet af Svenska Litteratursällskapets i Finland Förhandlingar och Uppsatser (1901).

Att året 1809 var det Rubicon, som skilde rikssvenskan och den finländska svenskan åt, tro väl de flesta ännu; och man har anfört denna differentiering som stöd för den gamla lagen, att upplösning af politiska eller sociala band framkallar språksplittring, under det att omvänt knytandet af sådana förbindelser vållar språklig likdaning (Axel Kock, *Om språkets förändring*, s. 131). Det är emellertid numera min tro, att för det första svenskans utveckling i Finland icke kan tjäna som stöd för denna sats, och för det andra, att den t. o. m. vräker omkull den. Ty visserligen innehåller satsen i fråga ett visst kvantum sanning, men den är oriktigt formulerad och förbiser den verkliga och väsentliga driffjädern till språklig divergering respektive konvergering.

Denna min uppsats afser att påvisa, att många af de egendomligheter, som karaktärisera den finländska nutids-svenskan, förefunnos redan före 1809. Det material, som jag därvid skall stöda mig på, är *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius 1791—1800*, utgifna af W. Lagus i Svenska Litteratursällskapets i Finland skrifter, Helsingfors 1886, äfvensom de fyra första årgångarna af *Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo (1771—1774)* samt *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus—Finsk Orda-Boks Försök af Daniel Juslenius*, Stockholm 1745. Porthan var ju vårt lands lärdaste man på sin tid och kunde väl anses stå på höjden af dåtidens bildning. Vi kunna därför anta, att hans språk skall vara någorlunda typiskt för den bildade klassen i Finland under senare hälften af 1700-talet och snarare stå öfver än under genomsnittsnivån. Åbo Tidningar (som de vanligen kallades; jag kommer i det följande att beteckna dem med Å. T.) representera till en väsentlig del Porthans språkbruk, men äfven Gadd, Kalm, Bilmark, Lencquist m. fl. hörde ju till tidningarnas medarbetare, alltså vetenskapligt bildade personer, af hvilka man kan vänta sig ett vårdadt språk. Det är emellertid själfallet, att finlandismerna i vida större antal skola stå att finna i Porthans förtroliga bref till sin i Stockholm boende vän än i Åbo Tidningars korrekta normalprosa.

— Juslenius var biskop i Borgå; det ligger då nära till hands att antaga, att hans språk skall vara något påverkad af det nyländska landsmålet; detta visar sig också vara fallet; men det är sannolikt, att dessa ursprungligen nyländska dialektord, som uppdyka hos Juslenius, redan på hans tid tillhörde bildade finländares eller åtminstone nylänningars tal; ty Juslenius' ordbok är finsk-(latinsk-)svensk, och det är icke troligt, att han öfversatte de finska orden med sådana svenska, som han visste vara dialektiska. Ordboken är dock så pass knapphändig, att den skörd man i den gör icke blir vidare rik.

Filosofiekandidat *Hjalmar Lindroth*, stockholmare, åtog sig godhetsfullt att i somras för min räkning genomgå Porthans bref och teckna upp allt, som möjligtvis kunde vara finlandismer, d. v. s. allt, som var främmande för hans språköra; tyvärr hann han ej med mera än 418 sidor af brefven; jag blef därför tvungen att själf genomgå sidd. 419—606, liksom jag äfven själf granskat såväl Å. T. som Juslenius' ordbok. Till kandidat Lindroth vill jag här frambära min tack för det värdefulla material han förskaffat mig; om ock största delen af de af honom upptecknade egendomligheterna äro lika främmande för mitt språkbruk som för hans och säkerligen länge varit ur bruk på ömse sidor om Bottenhafvet, så återstår det i alla fall i hans samlingar ett aktningsvärdt kvantum uttryck, som än i dag äro i svang i Finland.

Jag väntar mig den invändningen, att jag, som själf är finländare, icke vore rätta mannen att uppspåra finlandismer i litteraturen: de finländska egendomligheter, som tilläfventyrs stode att finnas i de af mig genomgångna böckerna, skulle icke frappa mig, då de ju icke såra mitt språköra. Min uppsats torde emellertid bära vittnesbörd om att denna invändning är föga befogad. I själfva verket tror jag mig vara i stånd att igenkänna en finlandism som sådan, hvarhelst den än visar sig — ingen regel utan undantag; men undantagen lära näppeligen vara många. Dels har jag nämligen under min vi-

stelse här i Sverge flitigt gifvit akt på både min omgifnings och mitt eget språkbruk och därigenom lyckats bibringa mitt öra en viss känslighet för hvad som öfverensstämmer med rikssvenskan och hvad som icke gör det, dels har jag ur diverse källor — hvaribland naturligtvis mina egna iakttagelser — sammanställt åt mig en rikhaltig, om också icke absolut fullständig förteckning på finlandismerna; då jag dessutom upptecknat hvartenda ett ord eller uttryck i mina källor, om hvilket jag hyste det ringaste tvifvel vis-à-vis dess förekomst i rikssvenskan, så anser jag mig berättigad att tro, att knappast någon finländsk egendomlighet i dessa källor undgått min uppmärksamhet. Naturligtvis kom jag därigenom att råka medtaga ett och annat, som i själfva verket är vanligt språkods här i Sverge, ehuru ordböckerna ignorera det; men tack vare de upplysningar jag fått af medlemmarna af nordiska seminariet härstädes, har jag kunnat rensa bort dessa pseudo-finlandismer ur denna min uppsats.

Men innan jag öfvergår till behandlingen af ifrågasvarande material, vill jag redogöra för betydelsen och innebörden af en del termer, som jag här måste röra mig med.

Med *högsvenska* förstår jag (i motsats mot Ruben G:son Berg, som använder detta ord i samma betydelse som rikssvenska) *den svenska, som bildadt folk såväl i Finland som i Sverge talar och skrifver*. Denna term motsvarar enligt min terminolog i således hvad Lundell kallar rikssvenska. Däremot definierar jag *rikssvenskan* som *det endast ofullständigt förverkligade språkideal, som föresväfvar den bildade svensken, och det språkmaterial, som öfverensstämmer med detta ideal*. Att denna definition är sväfvande, beror därpå, att sagda ideal ännu är ganska sväfvande och saknar fullt fasta konturer; en enda svensk kan omöjligt afgöra, hvad som är riksspråk eller ej; därtill behöfs det flere, från olika delar af landet. Min definition af rikssvenskan är endast såtillvida min egen, som formuleringen är min; själfva idén har jag fått af flere olika svenska språkmän, i främsta rummet professor

Noreen ¹⁾ och amanuensen Rolf Arpi; det vore alltför djärft af en finländare att på egen hand inlåta sig på att besvara en så invecklad, specifikt svensk fråga.

Alla i högsvenskan förekommande afvikelser från det rikssvenska idealet kallar jag provincialismer. Deras antal är mycket stort; äfven en utlänning som jag märker lätt, att en värmlänning inte talar som en stockholmare, och att göteborgarens språk skiljer sig från båda dessas, lika visst som skåningen har sitt privata tungomål, o. s. v. (Obs.! Det är inte uttalet jag nu talar om). Vi finländare ha flere provincialismer än svenskarna i någon trakt, Skåne näppeligen undantaget. Bland dessa provincialismer kunna vi urskilja en stor kategori som jag kallar *finlandismer*: det är sådana, som endast förekomma i Finland, aldrig i Sverge. Finlandismerna äro af många olika slag: till en stor, kanske största delen äro de arkaismer, många äro germanismer eller gallicismer, en del *fennicismer*, d. v. s. dels finska lånord, dels osvenska konstruktioner, som äro direkta efterbildningar af motsvarande finska vändningar, samt slutligen en del *russicismer*, d. v. s. ryska lånord (cirka 50 stycken; några på ryskt inflytande beroende konstruktioner förekomma veterligen icke).

Denna terminolog i öfverensstämmelse emellertid inte med Svenska Landsmålsföreningens i Helsingfors. Enligt den sistnämnda definieras *finlandismerna* som „på svensk språkgrund uppvuxna och till stor del af våra folkmål närda egenheter i det svenska språkbruket i Finland”

¹⁾ Denna min formulering godkännes af prof. Noreen, som därjämte gjort mig uppmärksam på, att han själf i tryck framställt en annan sådan („Inledning till modersmålets grammatik”, andra uppl. sid. 6 och „Vårt modersmåls grammatik och dess indelning”, sid. 5); enligt denna är riksspråk det språk, som icke är knutet vid någon viss landsända, utan såsom gemensamt meddelelsemedel gäller (d. v. s. är användbart och såsom sådant godkännes och eftersträfvast) inom ett nationalspråks hela område. Dessa båda definitioner, Noreens och min, gå ut på samma sak och komplettera ömsesidigt hvarandra; dock synes det mig, som om min formulering skarpare framhölle riksspråkets egenskap af endast delvis förverkligadt i praktiken.

(Finländska bidrag till svensk språk- och folklivsforskning sid. 305); termerna *fennicism* och *russicism* ha samma betydelse hos mig som hos landsmålsföreningen. Häremot är nu åtskilligt att anmärka. För det första är definitionen på finlandismerna alldeles för trång, eftersom föreningen själf under denna rubrik upptecknat en hel del ord af påtagligen och omisskänneligen tysk och fransk härkomst (t. ex. *blödsinnig*, *blodung*, *cedera* (förekommer i Sverge knappast annat än i uttrycket „cedera bonis”), *remont* (= reparation). För det andra får man ingen gemensam term för alla de finländska egendomligheterna, hvilket dock vore i hög grad af behovet påkalladt, eftersom man för att rätt kunna använda landsmålsföreningens terminolog i måste besitta en ovanlig förmåga att på rak arm afgöra, af hvad för ursprung en finländsk egendomlighet är. Jag är lifligt öfvertygad om att det finns uttryck, som ej låta hänföra sig till någon af landsmålsföreningens speciella kategorier. Så t. ex. sväfvar jag i okunnighet rörande ursprunget till det sköna ordet *kavås* (= häst; hufvudtonen hvilar på andra stafvelsen; och huruvida *till först* skall förklaras som en analogibildning efter *till sist*, eller som en fennicism återgifvande *ensiksi*, eller som en ordagrann öfversättning af det tyska *zuerst*, torde hvarken jag eller någon annan människa någonsin lyckas utgrunda; och verbet *kraba* (— skolka; „kraba från skolan;” „ja’ ha’ regelbundet kraba’ från hvarannan åf N. N:s föreläsningar”) är äfven det ett högst mystiskt ord, om hvars ursprung de lärde ej ens våga tvista, utan nöja sig med att konstatera sin okunnighet i den punkten. Flere liknande exempel skulle kunna framdragas; men de ofvan anförda må vara nog. För det tredje opererar landsmålsföreningen inte alls med begreppet provincialism; och dock måste man ju medge, att beteckningen „finlandism” förefaller väl malplacerad, då den användes om ett ord, som är i svang äfven i vissa delar af Sverge utan att därför tillhöra riksspråket ¹⁾).

¹⁾ Härpå har jag i synnerhet blifvit uppmärksamgjord af fil. kand. Herman Geijer.

På grund af dessa skäl finner jag mig föranlåten att använda min egen, här ofvan framställda terminologi.

Emellertid torde det icke vara öfverflödigt att klargöra, hvad det vill säga, att ett uttryck är en finlandism, d. v. s. hvilket förhållandet mellan finlandismerna och deras rikssvenska motsvarigheter är. Mina landsmän skola väl tycka, att „det var en nyhet känd förrn den var sagd”, då jag här framhåller, att en finlandism i vanliga fall är ett för rikssvenskan främmande uttryck, som i Finland *kan* nyttjas, men ingalunda nödvändigtvis *behöfver* gör a det; men för det första tror jag, att man i Sverge i allmänhet icke har detta klart för sig, och för det andra finns det verkligen fall, då vi finländare uteslutande nyttja ett för oss egendomligt uttryck och icke vilja utbyta det mot dess rikssvenska motsvarighet. Man kan således indela finlandismerna i *exklusiva* och *alternativa*; och med en exklusiv provincialism förstår jag då en sådan, hvars rikssvenska synonym i våra öron låter styf, öfverdrifvet högtidlig, pedantisk eller tillgjord, eller af någon annan anledning är oss motbudande; möjligen kunna vi nyttja den i skrift, men näppeligen i tal, om vi vilja undvika att göra oss löjliga. (Inom parentes må det anmärkas, att detta naturligtvis gäller *vårt* tal och *vår* skrift; träffa vi sådana „svecismer” hos en svensk, så finna vi själfallet ingenting stötande däri). Så t. ex. skulle jag icke utan motvilja kunna förmå mig att vare sig i tal eller skrift begagna uttrycket „ännu alltjämt” (äfven i Sverge lär det vara sällsynt i talspråk, men i skriftspråket är det synnerligen gouteradt), utan vore jag absolut tvungen att undvika den typiska finlandismen „allt ännu”, så skulle jag slingra mig undan genom att nyttja något af de till betydelsen mer eller mindre motsvarande „fortfarande” eller „fortsättningsvis” ¹⁾ eller allra helst „allt fortfarande”, eftersom detta med „allt ännu”

¹⁾ „Fortsättningsvis” uppges ofta vara en finlandism; men jag känner många svenskar, som gå i borgen för att ordet tillhör deras språkbruk och är god rikssvenska, hvilket dock af andra bestrides.

fullkomligt analoga uttryck är oklanderlig rikssvenska. Denna motvilja har intet förnuftigt skäl för sig, det medger jag, den är en ren vidskepelse; men „c'est plus fort que moi”. Likaså verkar det på mig högst osympatiskt, om jag hos en finländsk författare påträffar formerna „papperet” och „papperen” i stället för „pappret” och „pappren”; och då jag ett par gånger ertappat mig själf med att i tal begagna dessa former — jag har ju i långliga tider dagligdags hört dem här omkring mig — så har jag varit rent af förargad på mig själf. Och det slog mig med förvåning, när jag här i Sverge hörde det intransitiva verbet „smälta” böjas svagt („isen har smält”); den svaga böjningen har hos detta ord i mitt språkbruk utslutande transitiv betydelse (jag säger således: isen har smultit”; „solen har smält isen”). Tavaststjerna, som visserligen var rik på finlandismer, var dock i många stycken påverkad af rikssvenskan; och i „En julotta i barkbrödets Finland” nyttjar han det i mitt tycke härresande uttrycket „gå på skidor”, där min språkkänsla oafvisligen kräfver verbet „skida”, som visserligen har varit en finlandism, men på de senaste åren börjat vinna spridning i Sverge; „gå på skidor” skulle enligt mitt språk öras utslag betyda „traska fram öfver ett lager på golvet eller marken liggande skidor”. — „Cigarrett” kan man väl i Finland någon gång nyttja i skrift, då man speciellt lägger an på att skrifva rikssvenska, eller i tal på skämt, emedan ordet låter så oändligen krystadt; i ledigt och naturligt tal begagna vi det väl egentligen grekiska, men till oss från ryskan komna „papyross”, som dock tycks begripas i Sverge; Fröding använder det t. o. m. (Clown Clopopisky, i Samlade Dikter sid. 138 o. 141). Lika litet som det någonsin skulle falla en finländare in att kalla den olja han bränner i sin lampa för „fotogen”, lika litet skulle en svensk någonsin kalla den „petroleum”.

Men antalet sådana exklusiva finlandismer är tämligen litet. *De allra flesta finlandismer äro alternativa*, d. v. s. kunna äfven i dagligt tal utbytas mot uttryck, som icke

ens den mest nitiske ifrare för riksspråkets renhet kan göra den minsta invändning emot. För att nu ta några klassiska vordna exempel, så känner jag visserligen till uttrycken „läsa *på* tidningen”, „*sätta* strumporna på sängen” och denna gran är *mera* hög” ¹⁾, och jag har hört dem otaliga gånger; men minst lika ofta har jag hört „läsa *i* tidningen”, „*lägga* strumporna på sängen” och „den här granen är *ganska* hög (eller tämligen hög eller någorlunda hög eller skäligen hög eller relativt hög). Och det rikssvenska „kofva” är hos oss fullt ut lika populärt som det inhemska, något äldre „koftis”. „Remont” är ett bra ord, som vi finländare gärna nyttja; men det hindrar oss inte att lika ofta säga „reparation”, som visserligen har en något vidsträcktare betydelse (en ångare eller en festsal eller en badinrättning undergår remont, men man talar inte om remont af ett par byxor eller skodon). Flertalet af mina landsmän konstruera visserligen verbet, „kalla” med „till” i stället för direkt objekt (t. ex. „han heter Leo, men kallas ti Plejo”) emedan motsvarande verb i finskan konstrueras med translativ (*sanoa joksikin*); men de ha nog ingenting emot, att en och annan därvidlag följer språkbruket väster om hafvet. „Fråga åf nån” är hos oss ett vida vanligare uttryck än „fråga nån”, hvilket senare är det enda i Sverge möjliga; finskan konstruerar kysyä med elativ, däraf vår egendommiga vändning. Men också vi kunna utan att vara pedanter fråga nån om nånting, fast vi oftast fråga nånting åf nån. Berg har iakttagit detta uttryck hos Runeberg; se hans ofvan nämnda uppsats om Runebergs språkbruk s.83). — „Sofde” är den vanliga imperfektformen af „sofva”, men „sof” lär väl inte förarga någon. — Öfver hufvud taget tror jag, att man i flertalet fall lika ofta får höra det rikssvenska uttrycket som det finländska, ja kanske

¹⁾ Detta exempel, som finns hos Kock, Om språkets förändring s. 132, är såtillvida något oriktigt, som „denna” här vore omöjligt i talspråk; det borde lyda: „den här gran ä mera hög” men det verkar ju ingenting på sak. Emellertid tillhör „mera” i denna användning hufvudsakligen talspråket.

t. o. m. oftare. Och det är att märka, att många finlandismer betraktas som språkfel och anses ha simpel klang. Säger någon t. ex. „ja ä oäten” och menar därmed att han inte har ätit, så torde nog de flestas språkkänsla kraftigt reagera däremot; en sådan vändning kan på sin höjd gå an i det mörkaste Savolaks; visserligen ha ett par yngre språkmän här i Uppsala tagit detta uttryck i försvar och påpekat förekomsten af analoga ord såsom „drucken” och „försupen”, ja fil. kand. Hilding Celandier säger sig t. o. m. ha hört uttrycket „småäten”; men jag är dock icke öfvertygad om förträffligheten af „oäten”. Adjektiv sådana som „flöntig” (= tarflig, fnaskig, föraktlig) och „köckig” (hårt k, icke *tjockig; betyder „stor på sig”, „dryg”, „viktig”) höra ingalunda till det någorlunda vårdade språket, ehuru de nog förekomma i skolpojknas ordförråd. „Laukkuryssse” (= rysk gård-farihandlande, på finska *laukkuryssä* af *laukku*, väska ränsel), „korja” (= städa, bärga undan; finska *korjata*), „rajska” (slösa, öda; finska *rajskata*) o. dyl. äro rent pigspråk.

Därtill kommer ytterligare, att äfven många andra finlandismer ingalunda tillhöra alla finländares språkbruk, lika litet som det väl finns någon svensk, som skulle nyttja alla de 900 svenska ord och vändningar, som för oss äro främmande (s. k. svecismer, enligt Svenska Landsmålsföreningens i Helsingfors terminologi). Då landsmålsföreningens samlingar ej ännu utkommit, är det omöjligt att exakt uppge antalet finlandismer och i Finland brukliga öfriga provincialismer; men man kan väl anta, att de icke öfverstiga 1,100 (jag medräknar då fennicismerna och russicismerna), och troligen är deras antal mindre. Själfallet är det en vansklighets sak att med bestämdhet uppge, hvilka af alla dessa man själf nyttjar; jag har emellertid

¹⁾ D. v. s. i Finland brukliga provincialismer; ty mitt ordförråd torde numera vara riktadt med åtskilliga i vårt land obrukliga provincialismer, som jag lärt mig här i Sverge; studentslangen är rik på sådana.

försökt utröna, huru många som tillhöra mitt språkbruk, och jag tror mig kunna uppskatta dem till cirka 550, hvilken siffra naturligtvis inte gör anspråk på att vara exakt; men säger jag, att antalet provincialismer ¹⁾, som jag använder, icke öfverstiger 600, så hoppas jag att inte råka i konflikt med sanningen; och utan öfverdrift lär jag väl kunna påstå, att *allra minst* ett hundratal af dessa — troligen t. o. m. mer än dubbelt så många — äro ord, som jag begagnar på sin höj den gång om året. Och den öfverväldigande majoriteten af dessa provincialismer tillhör endast mitt talspråk och kommer väl sällan eller aldrig till synes i mitt skriftspråk, knappast ens i brefstilen; och jag är ändå inte den, som är rädd för slangspråk. Allt detta är synpunkter, som man måste beakta, då man undersöker den finländska svenskan i äldre tid. Jag kan omöjligt tro, att de provincialismer jag funnit i det icke särdeles vidlyftiga material, som ligger till grund för min undersökning, skulle ha varit de enda, som då för tiden voro i bruk. Med lugnt samvete kunna vi multiplicera summan med två och ändå känna oss ganska säkra på att produkten inte blir för stor, utan snarare för liten.

Mitt material omfattar nog många anmärkningsvärda språkliga egendomligheter, som icke äro karaktäristiska för den finländska svenskan, men äro nog så intressanta ändå; men dem lämnar jag i fred. Det vore en ytterligt vansklig sak att undersöka dem, då vi tillsvidare icke ha någon redogörelse för 1700-talets svenska i gemen att tillgå, något som jag lifligt beklagar och som icke oväsentligt försvårat detta mitt arbete. De språkliga egendomligheter jag här ämnar taga till tals äro sådana, som karaktärisera svenskan i Finland efter skilsmässan från Sverge och numera äro främmande för rikssvenskt språkbruk. Att flere af dem på Porthans tid voro allmänt i svang här i Sverge och då för tiden voro god rikssvenska, är säkert, men alla voro det icke; jag har försökt utröna, huru härmed förhöll sig, äfvensom dessa uttrycks uppkomst och betydelse, där en förklaring är af nöden,

hvarjämte jag har redogjort för deras frekvens i närvarande tid. Lifligt beklagar jag, att jag icke varit i tillfälle att rådgöra med någon landsman; nu har jag naturligtvis fått lof att lita endast på min egen kännedom om språkbruket hos oss, och den kan själfallet icke vara fullkomlig. Jag tar därför för gifvet, att mina uppgifter i en del fall tarfva korrigeringar och tillägg; men i flertalet fall står jag bestämdt för mina ord. — Det har varit min sträfvan att frigöra mig från alla för vetenskapen främmande synpunkter vid behandlingen af förevarande ämne; och jag tror mig därför aldrig ha lämnat möjligheten af att en finlandism skulle bero på finskt inflytande obeaktad, där ett sådant inflytande syntes mig tänkbart. Men beträffande uttryck, som sakna analogier i finskan, har jag ej ansett det behöfligt att för hvarje gång särskildt framhålla omöjligheten af finskt inflytande. Detta ber jag i synnerhet mina svenska läsare att beakta. Skulle det emellertid någon gång ha inträffat, att en finsk analogi till en finlandism icke af mig omnämts, beror detta uteslutande på att mina kunskaper i „kansan suuren enemistön kieli” (folkets stora flertals språk) tyvärr äro bristfälliga.

Man må emellertid akta sig för att tillskrifva finskan ett alltför stort inflytande på svenskan i Finland. Det är ingalunda säkert, att ett svenskt uttryck, som motsvaras af ett fullkomligt analogt finskt sådant, är en efterbildning af det senare. Motsatsen kan lika väl vara fallet, och likaledes kan motsvarigheten vara tillfällig. Beaktar man inte detta, så kommer man lätt till det resultatet, att en stor del af till och med rikssvenskans språkmaterial är finskt långods. Ett par sådana misstag har Lindström i sin ofvan nämnda uppsats gjort sig skyldig till, då han påstår, att uttrycket „han visste berätta” är en imitation af det finska „hän tiesi kertoa”, och att „nog” (obetonadt) i betydelsen „visst”, „visserligen” vore en fennicism, emedan det finska „kyllä”, nog, kan nyttjas på precis samma sätt. Bägge dessa uttryck äro emellertid vanliga i rikssvenskan, och att förklara dem som uppkomna genom

finskt inflytande är att gå öfver ån efter vatten. Liknande misstag har jag ej heller själf undgått: i en del fall antog jag finsk påvärkan, där ett sådant antagande, enligt hvad det af diskussionen å nordiska seminariet framgick, var fullkomligt öfverflödigt. Errare humanum est. Ännu en sak bör påpekas. Det vore ju möjligt, att sjuttonhundratalets finländska svenska skulle ha egt en del särmärken, som senare råkat i glömska och undanträngts af sina rikssvenska synonymmer. Det är t. o. m. troligt, att det funnits sådana döda finlandismer, och jag tror mig kunna uppvisa en sådan: *såvida* i betydelsen *såttillvida som. eftersom* (t. ex. Å. T. 23 januari 1772: „Man har ej bordt förtiga detta, såvida Herr Dom-Probsten torde, så mycket vitterligt är, vara den förste som låtit här hemma i landet extrahera starren, med all efterlängtd utgång;” 14 februari 1771: „När Nationen härigenom vann en frihet, som var den vidstråktaste någon sig föreställa kunde, så vida den satte folket i tilstånd at för hela världen kungöra en omröstning — — —”). Berg påpekar denna egenomliga vändning hos Runeberg; men i nutida litteratur har jag aldrig sett den, ej heller har jag någonsin hört den. I någon ordbok har jag ej lyckats finna den. Att utreda frågan om döda finlandismer torde dock vara i det närmaste omöjligt, så länge sjuttonhundratalets rikssvenska är så föga undersökt, som den tillsvidare är.

Slutligen vill jag genom några exempel visa, huru svårt det är att uppdra gränsen mellan rikssvenska och finländsk svenska, huru vilseledande det vore att beteckna alla den senares afvikelser från den förra som finlandismer och huru nödvändigt det är att ha en gemensam term för alla skiljaktigheter mellan det svenska riksspråket och finländskan, vare sig de stå att anträffa äfven inom Sverges landamären eller endast i Finland. En af mina svenska vänner, som varit rätt mycket i Finland, hade under sin skoltid i en uppsats råkat använda det hos oss vanliga verbet *kräfta* (fånga kräftor; bildadt i analog i med *fiska*). Läraren hade känt sig högst chockerad af detta ord och betecknat det som ett groft språkfel. Och det är nog

säkert, att det för de flesta svenskar är ett okänt ord. Emellertid har en värmlänning försäkrat mig, att verbet i fråga tillhör hans språkbruk; jag har ingen anledning att tvifla på hans ord; men sällsynt är „kräfta” dock utan tvifvel här i landet. Rietz upptar det ej i sitt svenska dialektlexikon; däremot känner han från Skåne det motsvarande verbet *kräfsa* eller *kreusa* (substantivet kräfta heter där *kräfs*), och ordet finns såväl i danskan (*krebse*) som i tyskan (*krebsen*). — Orden *vedlider* och *ked* höra likaledes till denna trassliga kategori; mera om dem längre fram. — Ordet *bässe* (gumse) hör i Finland otvifvelaktigt till det vårdade språkets ordförråd; hos våra författare anträffas det mången gång, och att det skulle ha sämre klang än (de hos oss i talspråk knappast brukliga) *bagge* eller *gumse* har jag aldrig märkt; jag tror mycket väl, att det skulle kunna förekomma t. ex. i ett tingsprotokoll eller i Finska Hushållningssällskapets handlingar (om det gör det, vet jag inte) utan att någon skulle finna något märkvärdigt däri. Värmlänningarna känna också till detta ord, som hos dem uttalas dels *bässe*, dels *bäse* (endast den senare formen upptages af Rietz för Värmland), men det har hos dem en mer vulgär klang än hos oss och erkännes icke af dem som rikssvenska. Formen *bäse* förekommer äfven i Västergötland (Vadsbo), västra Närke samt (med uttalet *bese*) i Småland, äfvensom i Finland i Pargas; *bäs* (med långt ä och circumflex, alltså af **bäse*) heter djuret i vissa delar af Värmland samt i Västerbotten. Formerna med långt *s* anträffas, utom i Värmland, i Norrbotten (*bässe*) samt i Finland, nämligen i Närpes (*bäss*), Kronoby (*bäss*) Kökar (*bessi*) samt Nyland (*bèšè*). (Se härom Rietz, Svenskt Dialekt-Lexiko nunder rubriken Bärse samt Vendell, Nyländska etymologier; ett par uppgifter har jag fått muntligen och finnas ej i de nämnda arbetena). Rietz sammanställer detta ord med det skånsk averbet *besa*, vara brunstig (om gumsar eller hjortar), som emellertid inte kan höra dit, eftersom *e* där har uppkommit af ursprungligt kort *i* (fornsvenska *bisa*, nysv. dial. *bissa*). Vidare för han hit isl. *berr*. gumse (Snorra-Edda sid. 210, Finnur Jónssons

upplaga) och gotiska *biari*, djur. Mot det sistnämnda ordet kan man emellertid invända, att det icke är belagdt som simplex, utan endast i sammansättningen *unbiari*, vilddjur (*ubila unbiarja* hos Vulfila, Tit. 1, 12). Att Rietz som uppslagsord har *bärse*, tyder på, att han anser ordet vara identiskt med isl. *bersi* eller *bessi*, hanbjörn. Äfven Tamm sammanställde i „Bidrag till en svensk etymologisk ordbok”, Uppsala 1874, akademisk afhandling, det isl. *bersi* med dialekternas *bässe* och *bäse*, hvilka alla han ansåg vara besläktade med latinska *ferus*, vild (enligt Fick). Vendell (Nyländska etymologier, Helsingfors 1892) identifierar äfvenledes *bèsè* med *bersi*. Professor Freudenthal har under en föreläsning förklaradt detta sammanhang sålunda: det svenska *bässe* och det isländska *bersi* äro samma ord; båda sammanhånga med verbet *beria*, slå, och grundbetydelsen är „det slående djuret”. Häremot kunna dock åtskilliga invändningar göras. Såväl Fritzner (Ordbog over det gamle norske Sprog) som Erik Jonsson (Oldnordisk Ordbog) öfversätta *bersi* med björnhane, men att det därjämte skulle ha kunnat användas om får nämna de ej ens antydningssvis. Därtill kommer, att de norska dialekternas *besse*, stor och grof karl, *basse*, stort djur, äfven stark karl, icke tyda på något slags ullproducerande djur, utan väl, som alla antaga, återgå på en grundbetydelse *björn*, liksom också de norrländska dialekternas *bjässe* icke blott, som i rikssvenskan, betecknar en stadig karl, utan också kan begagnas om björnen. I „Etymologisk svensk ordbok”, Stockholm 1890, har Tamm dessutom beträffande ordet *björn* anslutit sig till Kluges åsikt, att det ingenting har att göra med *ferus*, utan betyder „det bruna djuret”. Är nu denna åsikt riktig, som sannolikt synes, så kan *bersi* näppeligen vara samma ord som *bässe*; Tamm sammanställer dem ej heller mera. Vidare: huru vore det möjligt, att *r* i *bersi* skulle ha spårlöst försvunnit i alla svenska mål? I nyländskan borde det kvarstå, åtminstone fakultativt; och i hvarje händelse borde det följande *s*-ljudet vara tjockt,

1) Denna omständighet är påpekad af professor Noreen.

men det är det inte. Äfven i värmländskan borde spåren af r synas: om ock själfva likvidan borde vara försvunnen, så borde äfven där s vara tjockt.¹⁾ Men äfven om ett eventuellt fornsvenskt **bærse* på något besynnerligt sätt trotsande ljudlagarna skulle kunna resultera i ett nysvenskt *bässe*, så kan det inte på några villkor bli *bäse* och *bäs*. Det går inte. Vi få således söka en annan förklaring till förevarande ord. Och den förklaringen torde vi finna i bäsens eget läte: *bä*. Det är näppeligen en tillfällighet, att ett djurs namn börjar just med det ljud djuret själf frambringar. På barnspråket heter ju fåret *bä*, det torde väl äfven andra än jag ha iakttagit. Att ändelsen *-se* fogats därtill för att beteckna handjuret, är ju inte underligt; jämför just isl. *bersi*. björnhane, *gassi*, gåskar och väl också svenska *måse* (isl. *már* och *gjuse* (isl. *gióðr*). Den enda hållhaken är naturligtvis det isländska *berr*, gumse. Det vore förstas frestande att försöka konstatera ett sammanhang mellan det ordet och vårt svenska *bässe*; men eftersom man inte kan göra det utan att råka i konflikt med ljudlagarna, så måste man väl anta, att något sådant sammanhang inte existerar. Det enda vore förstas, om *berr* äfven det kunde ha sin upprinnelse i det bråkande lätet, men det är särdeles ovisst. *Berr* är inte belagdt på mer än ett enda ställe, nämligen bland heiti för gumsar i Skáldskaparmál i Snorres Edda. Då det står bland sådana ord som *ofrhyrningr* (den som har väldiga horn), *hornumskváli* (den med hornen smällande?) *hornglóinn* (den som har glänsande horn), *hallinskíði* (den som har krokiga horn? Jämför *biúgvíðir hausa* som hornkenning i Krákumál v. 25) *bekri* (den bråkande) m. fl., så är det väl troligt, att äfven det syftar på någon för djuret karaktäristisk egenskap. Kan det möjligen vara ett substantiveradt adjektiv och betyda bråkig? Huru det nu än må vara med den saken, så är *bässe* ingen afledning af *berr*.

Efter denna lilla utflykt på etymologins område återvända vi till det egentliga ämnet.

När det har gällt att konstatera, huruvida ett ord eller uttryck på Porthans tid var känt i Sverge och tillhörde riksspråket eller inte, har jag nyttjat följande ordböcker: *Svensk Ordbok med latinsk uttolkning af Abraham Sahlstedt*, Stockholm 1773, *Parallèle des langues françoise et suédoise par M:r Weste*, Stockholm 1807, *Tysk och Svensk samt Svensk och Tysk Ordbok af J. G. P. Möller*, Greifswald 1790, äfvensom *Dictionarium svethico-anglo-latinum af Jacob Serenius*, Stockholm 1741.

Sahlstedts ordbok är så känd, att jag icke behöfver yttra mig utförligare om den; jag vill endast påpeka, att Sahlstedt bemödat sig om att undvika alla dialektord och uppta endast sådant språkmaterial, som honom veterligen var oklanderlig rikssvenska. Man kan därför ta för gifvet, att alla hos Sahlstedt upptagna ord voro i bruk i Sverge; några ord, som endast tillhörde den finländska dialekten, tog han väl inte upp. Däremot är det icke så säkert, att icke Weste och Möller togo hänsyn till finländskan; i ett fall ha de säkerligen gjort det — verbet *kytta* har väl aldrig varit riksspråk; mera därom längre fram — och då kan man ju misstänka, att de måhända gjort det i flere fall. Eljes äro dessa båda ordböcker särdeles innehållsrika och utförliga och tvifvelsutän en vida bättre källa till kändedom om sin tids svenska än Sahlstedts ordbok, så nyttig den än är. — Serenius' svensk-engelska ordbok är ett skäligen tarfligt arbete; trots dess knapphändighet kan man dock hitta ett och annat i det. Naturligtvis skulle det ha varit nyttigt att använda flere ordböcker, men tiden har icke tillåtit mig det.

Vi öfvergå nu till behandlingen af de språkliga egendomligheter, som jag konstaterat i den af fil. kand. Lindroth och mig genomgångna litteraturen. Vi skola göra början med de påtagliga *finska lånorden*, därefter öfvergå till tydligt *finska konstruktioner*, samt vidare behandla de provincialismer, som utan att vara lånade från finskan likväl redan på 1700-talet tyckas ha varit främmande för rikssvenskan, och slutligen skola vi ta ihop med

sådana ord och uttryckssätt, som visserligen numera icke tillhöra riksspråket, men synas ha gjort det på den tid, hvarom här är fråga.

Alltså gå vi lös på de *finska lånorden*, hvarvid vi komma att ha gagn af d:r *Ralf Saxéns* akademiska afhandling „*Finska lånord i östsvenska dialekter*” i „*Svenska Landsmålen*” band XI.

Sid. 88 talar Porthan om att Tengström blifvit ålagd att till Jakob Bonsdorff afträda Pikis annexa och blifva vid Åbo finska församling samt att inom åtta dagar sälja sina inventarier och flytta in till staden. „Emedan han spart sina återstående läsmöten til ferierne, reste han ut, at sluta dem och sätta sine askar i ordning — — —.” Det är klart, att här icke är fråga om tändsticks- eller cigarrettaskar, utan om askar i betydelsen *affärer*. Det är väl ett af de vanligaste talspråksorden i Finland, detta *ask*, som betyder ärende, bestyr, angelägenhet (i synnerhet ekonomisk), lån, och det förekommer i en massa uttryck: „vara ute på ask” (= vara på bestyr, eller på spring för att skaffa pengar), „ha en ask med någon”, „ha dåliga askar”, „sköta sina askar” (ordentligt betala sina räntor och omsätta sina växlar), „släppa sina askar” (lämna sina räntor obetalta, vansköta sina affärer, lämna dem vind för våg), m. fl. Enligt Saxén sid. 118 kommer detta uttryck från det finska *askare*, hushållssyssla, göromål, företag, förehavande. Han påpekar vidare, att vi däraf bildat ett verb *aska*, syssla, ombesörja, uppnegociera („hva askar du me?”; „ja måste aska häst åt mej ti stationen i morron;” „ja ska försöka aska pengar”).

Sid. 118 skrifver Porthan om allmogen i Vasa län: „I synnerhet voro de mycket syslosatte at utdika och kytta sina kärr och måssar”. Det är inte så lätt att redogöra för betydelsen af detta hos oss så vanliga ord, *kytta*. För det första betyder det „brinna utan låga, så att det knappt märks; glöda nästan omärkligt”. För det andra betecknar det ett sätt att upptaga en nyodling, där eld visserligen används, men som icke sammanfaller med sved-

jande. Märkvärdigt nog upptar Weste ordet, som han till betydelsen identifierar med svedja; och Möller, som också upptar det, uttalar sig på följande utförligare vis: „*Kytta*, v. a. 1 (Landwirthsch.) eine Art des Schwendens in Finnland, wobei die Stämme selbst und der Rasen zur folgenden Saat verbrannt wird, und wobei man nicht so an eine gewisse Zeit wie bei dem gewöhnlichen Schwenden (*svedja*) gebunden ist”. Rietz öfvesätter „*kytta*” med „svedja, bränna svedjeland, antända högar af ris och torf för att genom askan göda jorden”. I de delar af finska landsbygden, där jag vistats, d. v. s. västra Finland, Åbo-trakten, förekommer det egentliga svedjebuket ej alls, hvarför jag har ett ganska oklart begrepp om hur det går till; kyttland har jag däremot sett i hundratal, ehuru jag beklagligtvis icke gifvit nogare akt på dem. Emellertid skulle jag tro, att på ett kyttland väl stubbar och rötter, ris och torf brännas, men icke stammarna, som Möller uppger: dem har man nog annan, bättre användning för. Vidare lär ju ett svedjeland kunna användas blott ett visst antal år; ett kyttland resulterar däremot i en vanlig åker, som kan brukas hur länge som helst, naturligtvis under förutsättning att den sköts ordentligt. De flesta nyodlingar jag har sett ha varit kyttland. — Äfven i Å. T. har jag belagt ordet „*kytta*”, den 15 juni 1773: „Dessa kärr och moras — — — beredas genom kyttande efter hand til ängsmark”. Det torde väl vara tämligen säkert, att ordet ej på Möllers tid var i bruk i Sverge, eftersom själfva begreppet ej var känt där (utom i Småland enligt Rietz); men Möller visste, att det förekom i Finland, och då detta ännu var en del af Sverges rike, ansåg han sig böra uppta „*kytta*” i sin ordbok. Detsamma gäller om Weste. — Saxén säger sid. 160 härom: „Då de svenska formerna i allmänhet hafva långt *t*-ljud (blott i Ped. Pu. har jag funnit *t̂ŝpta* verb, *t̂ŝptu* f.), så förutsätta de troligen ett nu förlo-radt finskt **kytän*: **kyttää*. Eljes har man sammanställt det med det nutida finska *kyteä*, presens *kyden*, med samma betydelse som i svenskan. — Ordet *kyttland*, som jag här

har användt, har sin fullkomliga motsvarighet i det finska *kytömaa*.

Den lilla fisk, som på svenska rätteligen heter *siklöja*, kallas hos oss nästan aldrig annat än *mujka*, hvilket är lån från det finska *muikku*; i Å. T. 12 november 1772 talas om Muick-Rommen.

Nocka, subst. o. vb. 1 konj (belagda hos Juslenius) betyda, det förra ludd på rya, garnända, som är insydd i en vante sålunda, att den på yttersidan bildar ett styng (vanligen af annan färg än vanten för öfrigt), på insidan två centimeterlånga ändor, det senare „förse med nockor”. Enligt Saxén ha dessa ord sitt ursprung i det finska *nukka*, fjun, lo, tofs, lugg, rugg, nopp; *nocka* (i rya); *ocka*; se hans arbete sid. 181. Huruvida ordet verkligen är till sitt ursprung finskt, är väl dock icke alldeles säkert. Rietz upptar nämligen ett (äfven af Saxén anfördt) ord *nókka*, f., *docka*, hopvriden liten bundt, hvilket förekommer i Södermanland och Närke. Hvilket förhållandet mellan dessa två ord må vara, kan jag icke afgöra.

I rikssvenska nupptaget lär ordet *pata* vara; det betyder något slags fiskeverk för laxfångst; se Saxén sid. 187; den finskaformen är *pato*. Ordet finns i Å. T. 26 mars och 2 april 1772.

Pjäxor kalla vi den sortens skodon, som på finska heta *ruojut*, d. v. s. sådana skor eller stöflar, hvilkas sulor äro gjorda af samma stycke som en del af öfverlädret: lädret viks upp kring lästen, och så sys ett annat läderstycke fast ofvanpå för att bilda öfre delen af öfverlädret; dessa skodon äro alltid mycket spetsiga i tån och sluta med en liten uppåtböjd näbb. Emellertid betecknar det finska *pieksu* alls inte en sådan sko, utan en vanlig känga. Det är ganska egendomligt. I Sverge har *pijäs* afutom ofvan nämnda betydelse äfven den af bottin d. v. s. resårkänga; den rikssvenska betydelsen af „bottin” är densamma som *bottfor*, *ytterkänga*, något som aldrig är fallet i Finland. I Å. T. 13 februari 1772 finns „*Piexor*” i samma betydelse som *ruojut*.

Verbet *prottla* (Juslenius), puttra, protestera, är väl ej egentligen något finskt lån, men kan dock lämpligen nämnas i detta sammanhang, emedan det torde vara uppkommet genom en kompromiss mellan det finska *protista* och svenska (dialektiska) verb sådana som *praṭla* (Pojo, Tenala, Finnby), pladdra (af medellågt. pratelen), *prèpla*, pladdra (Nyland m. fl.; se Vendell, Östsvenska monografier, H:fors 1890, sid. 41). Ordet är knappast högsvenska, fast man någon gång hör bildadt folk nyttja det („hva skadu prottla imot?”).

Ordet *pärta* (träspån, stickbloss) lär väl måsta betraktas som en provincialism, ehuru Svenska Akademiens ordlista (sjunde uppl.) upptar det; ty det är knappast i bruk annat än i ett fåtal trakter, och om svenskar i allmänhet förstå det, så beror det väl mest på att de lärt känna det genom finländsk litteratur. Sahlstedt har det ej; det är hos Juslenius jag har belagdt det.

Bogträna, som en häst har kring halsen, kallas i Finland *rankor* eller, mindre vanligt, *ränker*. De motsvarande finska orden äro *ranget* och *ränget*; se Saxén sid. 206. Juslenius öfversätter *ränget* med *ranckar*, hvilken pluralisform jag aldrig hört; är det ett tryckfel? Men *caulapaita* öfversätter han med „halm-ranckor på hästar”.

Rosk (smolk, skröp, strunt, mycket små partiklar af något torrt t. ex. blad, halm, hö el. *dyl.*) är enligt Saxén lånord från finska *roska* med samma betydelse. I fall Donner, som Saxén åberopar sig på, har rätt i sitt påstående, att detta ord är af finsk-ugriskt ursprung — något som jag saknar kompetens att afgöra — så är „rosk” naturligtvis verkligen ett lånord i svenskan; men eljes vore det nog tänkbart, att det vore en biform till det svenska *rask*, skröp, affall, hvilken möjlighet äfven tycks ha föresväfvat Saxén. — Ordet finns i Å. T. 8 september 1772, stafvadt råsk.

Taimen (Å. T. 2 april 1772) kallas hos oss vanligen den fisk, hvars svenska namn är börting eller börsting. Ordet skrifs äfven på finska *taimen*. Det tycks dock vara känt äfven i Sverge och finns upptaget hos Wenström-

Jeurling, Svenska språkets ordförråd; professor Tamm har på matsedlar träffat sammansättningen tajmenlax. Kanske får man anse ordet tillhöra rikssvenskan?

Västräcka kallas sädesärlan flere gånger i Å. T. (t. ex. 30 april 1771, 29 maj 1773). På finska heter fågeln *västäräkki*, på dialekten i Åbo-trakten t. o. m. *västräkki* eller *västräkk*. På svenska har jag aldrig hört ordet nyttjas; men det kan ju hända, att det ännu är i bruk i Åbo, det vet jag inte. Docenten Hugo Pipping säger sig ha hört en historie om en österbottensk mästertytt, som på gamla dagar, då han af lamhet var bunden vid sängen, brukade roa sig med att genom fönstret skjuta näbben af *västräcken*. Kanske förekommer således formen „västräck” i Österbotten. Saxén känner ordet endast från Oravais, i formen *væstaræko* (sid. 242).

Några andra finska lånord har jag ej att omtala; men följande uttryck torde vara påverkade af finskan:

„Han — — — insattes i fängelse *hit* på slottet” (Å. T. 16 april 1772) är en kraftig och tydlig fennicism: *hän pantiin vankeuteen tänne linnaan*. En genom finskt inflytande uppkommen förväxling mellan *här* och *hit*, *där* och *dit* är ingalunda ovanlig i Finland (se Lindström sid. 459), och min egen språkkänsla är därvidlag något osäker.

Ett uttryck af osvensk beskaffenhet är äfven: „Jag lärde känna et land, *hvar* Europäiska Folkslag, utom Greker, sällan komma” (Å. T. 16 oktober 1773), där äfven min språkkänsla kräfver: dit europeiska folkslag sällan komma; men på finska skulle det heta: *minne euroopalaiset* — — *harvoin tulevat*. Fil. kand. Danell förmodar, att ofvan nämnda vändning snarare beror på latinskt än på finskt inflytande; det kan ju hända, att han har rätt; att med säkerhet afgöra, huruvida vi här ha att göra med finsk eller latinsk påverkan, torde vara omöjligt.

„Hvad vi för öfr. böre göra, *vet man ej säga*” (Porthan s. 2) är ej heller språkriktigt, utan borde utbytas mot „har man ej reda på” eller „kan man icke ge oss

upplysning om". Men detta „vet man ej säga" är en ordagrann öfversättning af *ei tiedä sanoa*. Docenten v. Friesen anser visserligen, att finskt inflytande ej behöfver antagas här, eftersom likartade uttryck finnas i svenskan; men då nu detta uttryck ej är belagdt i riksspråket och är så vanligt i finskan, så tror jag dock att det är en fennicism.

På finskt inflytande beror väl också en sådan konstruktion som: "*Jag undrar veta*, om den Tomen af Handlingarne, hvori mit Inträdes-Tal skal få rum, snart skal tryckas". Likväl kan jag inte dra mig till minnes något motsvarande finskt uttryck; men afgjordt osvenskt låter det. Det finns hos Porthan sid. 71.

Tveksam är jag rörande följande uttryck: „Af Brors bref ser jag, at Bror är med mig af samma tanka, at — —" (Porthan sid. 406). „Vara af samma tanke med någon", är en vändning, som väl torde kunna höras äfven i tämligen vårdadt tal och väl också kan komma till synes i skriftspråket. Mig stöter den; jag skulle säga: „vara af samma tanke som" eller „tänka lika med"; den kunde visserligen vara en kompromissform af dessa båda uttryck, men då finskan har en ordagrann motsvarighet i „*olla jonkun kanssa yhtä mieltä*", så antog jag, att sagda konstruktion var en fennicism; mendå fil. kand. Danell anser den vara god rikssvenska, vet jag inte riktigt hvad jag skall tro; då det är säkrast att inte lita alltför mycket på en enda auktoritet, ställer jag mig något skeptisk emot vändningens egenskap af rikssvensk.

Högst egendomlig och öfverraskande är följande fennicism: „Få se när jag slipper at flytta in i Brors gård" (Porthan sid. 424). Om det verkligen bör utläsas som det skrifs, så står det i bestämd strid med vårt nuvarande språkbruk i Finland. Icke så, som skulle vi aldrig begagna „slippa" i en annan bemärkelse än man här västanhafs gör; det göra vi gunås så visst; men *slippa att göra något* betyder hos oss alltid och undantagslöst precis det samma som i Sverge (där uttrycket för resten uteslutande tillhör skriftspråket), under det att *slippa å göra något*

i motsats mot hvad det gör i rikssvenskan (där det är den enda talspråksformen) i finländskan betyder *få göra något*. Vi göra nämligen i Finland skillnad mellan *att* och *å*, utom när (skriftspråkets) *att* har final betydelse, ty då heter äfven det *å*. Men *slippa att flytta* betyder detsamma som *få bo kvar*, under det *att slippa å flytta* betyder *få flytta*. „Slipper jag att bada?” betyder: „får jag vara smutsig?”, men „slipper jag å bada?” är detsamma som „får jag idka renlighet?”. — Jag är därför böjd för att anta, att man på detta ställe hos Porthan bör fatta *at* som en skrifform för *å*, och således läsa: när jag slipper å flytta. Att detta uttryckssätt är påverkad af finskan, är solklart, och det har redan Lindström påpekat. *Päästä*, som betyder slippa, har i finskan just samma vidsträckta användning. Det bör dock framhållas, att grundbetydelsen i „slippa”, den, som föreligger i uttrycken „slippa fram”, „slippa in”, „slippa ur fläcken”, innebär en möjlighet till en dylik utveckling; dennas gång från en betydelse som den i „slippa in någonstans” till „slippa på teatern” och därifrån till „slippa å si på en teaterpjäs” är egentligen ingenting märkvärdigt, utan fullt logisk och naturlig och vore tänkbar äfven utan främmande inflytande, fastän ett sådant i själfva verket här spelat hufvudrollen.

Vi komma nu till sådana språkliga egenheter, som redan på Porthans tid voro främmande för riksspråket, men icke visa spår af finskt inflytande.

Följande *substantiv* har jag belagt i från rikssvenskan afvikande, men i Finland ännu i dag brukliga former:

Boda (= bod), endast hos Juslenius, såsom öfversättning af det finska *aitta*. Formen *boda* anses vara simplare än *bod*, men hörs i alla fall rätt ofta äfven i bildadt tal.

Erhindring = erinring (Porthan sid. 214: „Af hvad ton äro de Politiske erhindringarne Bror omtalar?”) förekommer väl emellanåt i Finland, men är ett afgjordt dialektiskt, icke högsvenskt uttal, ehuru väl äfven en del bildade personer — företrädesvis från västra Nyland —

nyttja det; *h* är naturligtvis af samma beskaffenhet som rospiggs- *h*, och inskottet af *d* mellan *n* och *r* är ljudlagsenligt. I Nyland I säger Vendell om detta ord: „ærhindær, pret. o. sup. ærhindra, 1) tr. Erinra, 2) intr. Komma i håg, t. ex. ja ærhindra in ti säjj ot'n. Allm.” Enligt uppgift af kand. Danell förekommer formen ærhindra äfven i östgötskan.

Junkare förekommer ej som simplex i Sverge och tycks ej ha gjort det på 1700-talet heller; ingen lexikograf i Sverge upptar det som själfständigt uppslagsord, utom Weste, som dock uttryckligen säger, att det endast brukas i sammansättningar, t. ex. hofjunkare, jagtjunkare: han öfversätter det med gentilhomme. Porthan skrifer emellertid sid. 413: „Hvarken något bref har Hellenius fått genom Bökman, el. vi fått se någre Schinmeyerske Cataloger; jag lät höra åt hos Hellenius på Loftsdal; jag begriper ej, hvar den junkaren lämnat Brors paket”. *Junkare* betyder här tydligen „opålitlig person, skojare”, hvilken betydelse det ännu i dag har; i Sverge används *junker* på samma sätt. Oftast nyttja vi väl *junkare* i förklenlig betydelse i sammansättningen *stockjunkare* (som naturligtvis inte är många årtionden gammal), person, som drifver stockaffärer och sysslar med stockflötning (rikssv. stockflottning), stockskojare. Äfven i finskan har *junkari*, som förekommer som simplex, förklenlig bemärkelse: en direkt motsvarighet till nämnda *stockjunkare* finns likaså i finskan, nämligen *tukkijunkari*; dock torde det vara svenskan, som är den långifvande parten.

Näfver är i Finland alltid neutrum, i Sverge alltid denkö. Porthan skrifer s. 412: „allt var nedruttet och murket, til och med näfret”. Sid. 501: „nytt näfver”.

Papper har i tiden hetat *papér* med tonvikt på andra stafvelsen; på grund däraf har ordet i Sverge grav accent och synkoperar icke andra stafvelsens vokal: bestämda formen heter i singularis *papperet* (uttalas dels papperet, dels papperet), pluralis *papperen* (skriftspråk; talspråksformen är *papperna*). Fil. d:r G. A. Tiseliuss och fil. kand.

K. G. Westman säga sig båda känna formen *pappret*; dock är den i hvarje händelse ytterst sällsynt i Sverige, men har väl framtiden för sig. Men hos oss, som endast ha akut accent, äro dessa former omöjliga: liksom vi säga *fingret*, *sockret* och icke **fingeret*, **socket*, så säga vi *pappret* (eller strängt taget *pappre*), och i pluralis naturligtvis *pappren* (skriftspråk; talspråk *papprena*). Intressant är att se huru Porthan behandlar detta ord. Lindroth påpekar, att han sid. 28 skrifver *pappret* och tillfogar inom parentes: (så alltid). I de af Porthans bref, som jag själf genomgått, träffas *papperet* 5 gånger, *pappret* 3 gånger och *pappren* (pluralis) en gång. Porthan har tydligen känt den rikssvensk aformen, men han har själf i sitt tal nyttjat den inhemska, som därför allt som oftast kommit att dyka upp i hans skriftspråk.

En person från grannlandet i öster, en „äldre bror”, som det på officiellt språk heter, kalla vi *rysse*, och denna ordform kände och nyttjade redan den yngre brodern Juslenius, likaså Porthan (sid. 458)¹). Detta är hvad jag kallar en exklusiv finlandism, ty sällan eller aldrig hör man väl en finländare begagna formen *ryss*, såvida han icke i likhet med mig är starkt påverkad af riksspråket. En analogibildning efter *finne* är det väl vi ha att göra med; jag har emellanåt i obildade personers tal hört det på samma sätt bildade *tyske*. Möjligt vore ju också, att den finska formen *ryssä* eller den tyska *Russe* (via Viborg?) påverkat ordet; det kan jag icke afgöra. — Huruvida Juslenius och Porthan i likhet med sina nutida landsmän kallat de äldre systrarna *ryssinnor*, eller om de på rikssvenskt sätt sagt *ryskor*, framgår tyvärr inte af det material jag behandlat.

Värdsfolk (Porthan sid. 336 o. 574) heter på rikssvenska *värdfolk*, hvilken form jag aldrig vet mig ha hört

¹) I „Landshöfdingen G. A. Pipers minnen från Karl XII:s ryska fälttåg och sin ryska fångenskap”, utg. af fil. kand. K. G. Westman, Ljus' förlag, Sthlm 1902, finns på ett ställe formen *rysse* (sid. 34). Finländskt inflytande på Pipers språkbruk förefaller sannolikt.

i hemlandet. Ingen af de ordböcker från äldre tid, som jag nyttjat, har emellertid vare sig den ena eller den andra formen, hvarför jag icke är i stånd att afgöra, huruvida icke tilläfventyrs *värdsfolk* i tiden kunnat sägas äfven här i Sverge.

Yxe (Juslenius) är i finländsk svenska nästan lika vanligt som (det rikssvenska) *yxa*. Formen *yxe* är en gammal dativ- och ackussativ af *yx*, som var en io-stam; *yxa* är en analogibildning efter de många femininerna på -a.

Åre (Juslenius) kan däremot icke förklaras på samma sätt som *yxe*, emedan det fornsvenska *ar* var en o-stam. Men ur den regelbundna pluralisformen *årar* kan en singularform *åre* lätt ha abstraherats. Såvidt jag vet, är dock den rikssvenska formen *åra*, pl. *årar* vanligare i Finland än *åre*, *årar*. — Formen *ara* fanns redan i fornsvenskan.

Ämbare (Juslenius) är väl vanligare än *ämbar*, hvilken form jag trodde vara den enda möjliga i Sverge; men fil. kand. Hilding Celandér tycks anse *ämbare* vara förenligt med sitt språkbruk, och det måtte således förekomma i Närke. Äfven professorerna Noreen och Tamm säga sig ha hört „ämbare”, dock sällan och knappast i bildadt språk. Som en provincialism måste den väl i alla fall betraktas.

Äppel (Porthan sid. 280) är väl en tämligen exklusiv finlandism, som naturligtvis är abstraherad ur (de äfven i rikssvenskan vanliga) sammansättningarna *äppelträ*, *äppelskal*, *äppelkärna* m. fl.

Femininformer i stället för maskulinformer ha i Finland flere svaga substantiv, väl icke exklusivt, men tämligen ofta. Några sådana har jag belagt i gammal tid, nämligen:

Hafra, som visserligen förekommer ej så sällan i Sverge, men där endast har betydelsen af tröskad hafre, den färdiga spannmålen, under det att det i Finland äfven används om den växande grödan. Man säger knappast någonsin *hafre* hos oss, men gillar ingalunda *hafra* i skrift, fastän den nog kan anträffas t. o. m. i Finska Hushåll-

ningssällskapets handlingar. Formen finns såväl hos Juslenius som A. T. 5 jun i 1772.

Haror, pluralis af *hare* (Å. T. 26 mars 1772) är ganska allmänt i svang på vår sida om hafvet, ehuru den regelrätta pluralen *harar* är fullt ut lika allmän, kanske t. o. m. vanligare, och är den enda, som godkänns som vårdadt språk. En gång vet jag mig ha hört en österbottning använda singularformen *hara*, men huruvida den är vanlig i hans landsända, vet jag ej. Mitt helsingforsiska öra stöter den.

Kragor, pluralis af *krage*, är en mycket vanlig form, om ock *kragar* kanske lika ofta hörs äfven i ledigt tal; i Å. T. 13 februari 1772 har jag funnit *kragor*; men någon singularform **kraga* har jag aldrig vare sig hört eller sett.

Käla (Porthan sid. 234 Å. T., 30 oktober 1774) är än i dag hos oss vanligare än den rikssvenska motsvarigheten *tjäle* (vanligen orätt skrivet *käle*). I ingen ordbok, vare sig äldre eller nyare, har jag funnit den specifikt finländska formen.

Kätta (endast hos Juslenius) är såväl i tal som skrift den i Finland förhärskande formen, ehuru den knappast erkännes som riktig af skollärarena; men nog hör man äfven *kätte* emellanåt. Närkingarnas språkbruk tycks härutinnan fullkomligt harmoniera med vårt, (meddelande af fil. kand. Celandier) men eljes är nog *kätte* den enda rikssvenskt korrekta formen.

Skötor (plurale tantum) är det i Finland vanliga namnet på det slags fisknät, som i Sverge kallas *skötar*. Huruvida den rikssvenska formen möjligen också den är i svang hos oss, vet jag inte, då skärgården är så godt som terra incognita för mig. — *Skötor* finns i Å. T. 15 november 1771 och 12 november 1772.

Spada omväxlar hos oss med *spade* och anträffas hos Porthan sid. 124 och i A. T. 1773. Hvilkendera formen som nu för tiden är vanligare i vårt språkbruk, kan jag ej säkert säga, men jag tror, att det är *spade*; i skriftspråket förekommer *spada* väl knappast.

Detsamma som om spada gäller om *sela*, som jag har belagt endast hos Juslenius.

Vidare är att märka, att substantiv på *-are* i en del personers tal i Finland få *-n* som pluralisändelse (*domaren, hammaren* o. s. v.); detta anses dock vara dåligt språk och stöter de flesta bildade personers öra. Porthan skriver sid. 244: „— — — en eller flere *läktaren*”. Denna bedröfliga pluralisändelse hos ord på *-are* har jag ej funnit i någon ordbok.

En för rikssvenskan främmande betydelse ha följande tre substantiv:

Brud = fästmö (Porthan sid. 527: „Ännu hafve vi ej fått Fredags-posten ifr. Stockholm; imedlertid är Landsh:s Hus mycket bekymradt deröfver, at Öfv. Palmfelt, som väntats öfv., ej hörds af, och ej heller på 4 postdagar har skrivit. Bror kan tänka, hvad i synnerhet hans brud måste deröfv. vara brydd”. — A. T. använder den 9 januari 1772 flere gånger ordet „brud” i denna samma betydelse) stöter nog mången finländares öra; men många säga det. Att ordet ej i rikssvenskan haft denna betydelse, torde väl framgå af Möllers öfversättning däraf: „Die Braut am Hochzeittage; vorher heisst sie Fästmö”. Af Westes tolkning låter ingen slutsats dra sig. Jag förmodar, att ordets betydelseförskjutning i den finländska svenskan beror både på tyskt inflytande (via Viborg) och finskt, ty såväl *Braut* som *morsian* betyder både fästmö och brud.

Kvarter = bostad för längre tid, våning (Porthan sid. 436: „— — — efter rummen i hans betingade kvarter ej förrän i nästa vecka blifva tillreds”, sid. 555: „Gerna ville jag bo kvar, om Bror längre i Stockholm kvarblifver; men i annat fall måste jag snart höra mig om nytt kvarter”; liknande användning af ordet förekommer å sidd. 561, 562 och 574). Om jag ej minns orätt, har Svenska Landsmålsföreningen i Helsingfors, då den tecknade upp uttrycket, antagit, att det berodde på ryskt inflytande. Eftersom det anträffas redan hos Porthan, förefaller detta föga sannolikt.

Ämne = kria, uppsats, är en mycket vanlig skolterm i Finland; betydelseöfvergången är ju så enkel och lättfattlig, att den icke behöfver någon särskild förklaring. I A. T. 27 februari 1772 läsa vi: „De i tredje och fierde Classen componerade, och de, som hade Prosodien til Morgon lexa, författade sit Historiska ämne på vers, men de andre i obunden styl”.

Ordböckerna känna ej dessa betydelser af de tre orden.

Nedanstående substantiv torde ej tillhöra rikssvenskan och stå ej att anträffa i ordböckerna, vare sig de nutida eller de från 1700-talet (utom hos Juslenius, som känner en del af dem).

Badkvast (Juslenius), en kvast af björkkvistar med löf pä, som man doppar i ett ämbar kallt vatten och pis-skar sig med, medan man vistas uppe på bastulafven.

Blida = blidväder (Porthan sidd. 59, 144, 434 och ofta) är ett mycket vanligt ord hos oss och har ej den minsta bismak af dialekt, utan vore användbart äfven i kanslistil och högprosa. Det är dock med stor tvekan jag betecknar detta ord som en provincialism, eftersom docenten Wiklund säger sig mycket väl känna det från mellersta Sverge, och jag nyligen funnit det i skåningen Ola Hanssons „Dikter på vers och prosa”, Stockholm 1901, i en dikt betitlad „Vinterblida”. Mendå jag mångfaldiga gånger hört folk påpeka det som ett kuriosum i mitt språkbruk och Berg, som dock har en tämligen omfattande kännedom om hvad som är i bruk i rikssvenskan, kort och godt betecknar det som en finlandism (Runebergs språkbruk sid. 75), så måste jag väl anta, att vi åtminstone tillsvidare böra betrakta „blida” som en provincialism. Vi finländare hafva väl fått det ifrån nyländska folkmålet, där det förekommer (se Rietz, som äfven känner det från Norrbotten och Västerbotten, samt i formen *blia* från Medelpad). Det är väl det fornsvenska ordet *blipa*, mildhet, som dialektiskt antagit betydelsen mildt väder.

Bolhemman = det egentliga hemmanet, till åtskillnad från utmarkerna (Porthan sid. 52) är icke något vanligt ord nu för tiden; däremot är.

bolåker (Porthan sid. 33) = till hufvudgården hörande åker, till åtskillnad från åkrarna på utgårdarna, rätt allmänt; båda orden äro naturligtvis sammansättningar af det i nutidssvenskan föga brukliga *bol*, gård, bostad. — Det är att märka, att ej ens Rietz känner dessa båda sammansatta ord, ej heller Vendell (Nyland I).

Fareld (Juslenius), löpeld, skogseld, finns ej hos Rietz, men väl hos Vendell, Nyland I: „*far-iéld*, Sj[undgå], l. *far-éld* M[ellersta N[yland], pl. *-iéldar m.* Skogseld.” Ordet låter i mina öron något dialektiskt.

Gruta, någonting närande, det som ger maten kraft och näringsvärde, äfven frukost (denna sista betydelse mig veterligen icke högsvensk; endast Juslenius har f. ö. ordet). Rietz, som känner ordet från dialekter i norra Sverge, där det betyder matsmula eller ringa kvantitet af mat, (Juslenius har äfven betydelsen „*particula minima cibi*”), äfven smula eller liten del af något i allmänhet, sammanställer det med fornsv. *gryt*, isl. *griót*, sten, småsten. Vendell i Nyland I meddelar följande: „*grúto* I ut. pl. f. 1) Föda, näring. Allm. 2) Must. Allm.; t. ex. *há ä i]gon grúto i spannmålen i år*: brännvinet är svagt i år. 3) Brödbit. Allm. 4) Fiskben m. m., som ges åt svinen. Py[ttis]. Jfr längre fram verbet *gruta sig*.

Gräfta, hacka, upptages visserligen af Möller, som öfversätter det med „Torfhacke”, men han tillfogar: Pr. W., d. v. s. Provinzialwort; hos Juslenius är det, som jag har belagt ordet. Det kan mycket väl vara just från Finland, som Möller har fått ordet, men det tycks enligt meddelande af fil. kand. Celanders förekomma äfven i Närke. Det sammanhänger uppenbarligen med verbet *gräfva* och återgår väl på en urnordisk form **gräftiön*. Det är allmänt i bruk i Finland. Se f. ö. verbet *gräfta* längre fram.

Måckor (Å. T. 26 mars 1772) är namnet på ett slags nät, om hvilkas beskaffenhet jag är fullkomligt okunnig

— jag är inte skärgårdsbo. Rietz har ett ord *mókk*, femin., ett slags fiskmjärde, som lär förekomma i Norrbotten och Västerbotten. Om ordets etymologi vet jag ingenting; finskt måtte det inte vara. eftersom Saxén ej upptar det.

Rifva, ask eller skäppa af ett näfverstycke, hvars kanter böjts upp och i hörnen hopfästs med kvistar, som stuckits genom näfret, är vanligt och anträffas äfven i litteraturen samt har mig veterligen ingen dialektisk eller simpel anstrykning. Juslenius har det endast i sammansättningen *näfverrifva*, som jag nog känner till från mitt eget språkbruk, men som är en pleonasm; ty aldrig har jag hört talas om rifvor af annat material än näfver. Enligt Rietz förekommer formen *riva* i Delsbo och Bjuråkers socknar i Helsingland, formen *ryva* i Medelpad och Ångermanland och *ryv* i Västerbotten, *råiv* Alfdal (i Dalarne), *ryver* eller *röver* i Jämtland. Dock tillhör det i Sverge endast folkmålen, ej de bildades tal.

Stenholster (Porthan sid. 31) vore man frestad att ta för ett skriffel och läsa stenhölster, hvilken form jag från nutida språkbruk känner till; men då Porthan sid. 122 har adjektivet *holstrig*, så måste man väl ändå anta, att orden äro rätt skrifna. Det måtte väl ha funnits dubbelformer, en med och en utan omljud, hvaraf den förra lefver kvar; vi ha väl fått in den från nyländskan. Vendell (Nyland I) upptar: *hölstar* 1) Stenrös. 2) Stenbunden mark. H[elsinge socken]. Vanligt är ordet just icke, såvidt jag vet. Huruvida det till sitt ursprung är identiskt med det vanliga ordet *hölster*, hölje, fodral, vågar jag icke afgöra. Beträffande etymologin till detta senare ord uttalar Tamm sin tvekan, huruvida det är nordiskt och motsvarar gotiska *hulistr*, täcke, hölje, eller en efter det svenska verbet *hölja* ombildad form af det lågtyska *holster*, identiskt med det högtyska *holfter*, pistolhölster, medelhögtyska *hulfter*, pilkoger (Om avledningsändelser hos svenska substantiv, sid. 86). I hvarje händelse tycks professor Tamm vara böjd för att anse ordet *stenhölster* eller *-holster* vara nordiskt (enligt muntligt meddelande).

Han gissar, att den ursprungliga betydelsen vore *gömsle*. tillhåll för vissa djur i stenrös; betydelsen skulle sedan ha generaliserats till stenrös i allmänhet, vare sig där finns hålor eller ej; jämför den motsatta betydelseutvecklingen hos *gryt*, som numera betyder „håla i berg eller stenrös, där djur ha sitt tillhåll”, men som äldst betyder „sten”. I så fall är ordet gifvetvis identiskt med got. *hulistr* och vi få ansätta ett urnordiskt **hulistra*. Själf hade jag tänkt mig saken något annorlunda: äfven jag utgick från ett af verbet **huljan* afledt ord, som naturligtvis måste heta **hulistra*; men jag tänkte mig, att betydelsen kunde ha varit „det höljda” (jämför *bolster*, egentligen „det uppsvällda”); sammansättningen **stainahulistra*, det stenhöljda, vore grunden till vårt ord; då skulle vi däraf få *stenholster*, och formen *-hölster* borde väl med Tamm, antagas bero på inflytande från verbet *hölja*. Men den af Tamm föreslagna betydelseöfvergången förefaller mig mera plausibel.

Tillgång, verbalsubstantiv till „det går till”, således närmast motsvarande *förlopp*, är ett mycket vanligt ord äfven i nutida finländsk svenska. Porthan bar det sid. 163, Å. T. 30 jan. 1772, 15 jun i 1773. — Berg påpekar dess förekomst hos Runeberg i sin ofta nämnda uppsats. I hög grad tveksam är jag, huruvida jag skall be-teckna ordet *vedlider* (Porthan sid. 432 o. 484) som en provincialism eller som rikssvenska. Visserligen har jag mångfaldiga gånger hört försäkras, att ordet *vedlider* är begripligt, men osägbart på rikssvenska: det enda korrekta vore *vedbod*; men mina sagesmän ha mestadels varit stockholmare, och dessas ordförråd är ju i allmänhet tämligen begränsadt; och efter de upplysningar jag å nordiska seminariet fått, tycks ordet vara i bruk i hela östra och norra Sverge. Flere af mina sagesmän anse det vara rikssvenska; det vore frestande att följa deras exempel, äfven om man därigenom skulle ådraga sig stockholmars samt syd- och västsvenscars ogillande. — Möller upptar visserligen *vedlider*, men det utgör intet bindande bevis för att ordet på hans tid skulle ha varit rikssvenskt, ef-

tersom vi sett, att han upptagit några typiska finlandismer. — Det förtjänar vidare att anmärkas, att det oklanderligt rikssvenska *vedbod* är obrukligt i Finland.

Vispel, *visp*, är en exklusiv finlandism; såvidt jag vet, förekommer *visp* aldrig i Finland. Endast hos Juslenius har jag belagt ordet. Vi ha fått det från nyländskan: Vendell (Nyland I) har det under formen *vispil*, och han betecknar det som allmänt.

Okända i rikssvenskan och obefintliga i ordböckerna äro följande fyra *adjektiv*:

Förelyst; Porthan talar sid. 522 om åtskilliga par, som blifvit vigda, och fortsätter: „Hvartill komma förelyste Capit. Sjöholm vid armeens flotta med Öfv. Hjelmstjernas dotter” — — — „Förelyste till äktenskap” är en stående rubrik i våra tidningar; i Sverge har man väl uttrycket „det lysas för dem och dem”, men participiet är obrukligt.

Saltig (Juslenius) = salt, är väl äfven det ett lån från nyländska allmogemålet; Vendell (Nyland I) har *salto* l. *saltoḡar*, ntr *saltoḡ*, hvilket han öfversätter just med „saltig”, som tydligen är en uppsnyggad form af dialekt ordet. Mycket vanligt är ordet emellertid och användbart äfven i den mest städade konversation. Är det en inhemsk bildning eller en imitation af det tyska *salzig*? Direkta tyska (lågtyska) lånord äro icke sällsynta i nyländskan.

Slagrörd betyder naturligtvis „träffad af slag” d. v. s. hjärnslag och icke käpprapp. Porthan har det sidd. 528, 558, 565 o. 595. I högtidligt tal kan man på rikssvenska säga „rörd af slag”, och docent ”Wiklund säger sig t. o. m. känna „slagrörd” från mellersta Sverge, „men högtidligt”¹⁾. Den där högtidliga bismaken saknas helt och hållet på vår sida om hafvet.

¹⁾ I Göteborgs Handelstidning för den 28 februar i 1902 har jag funnit „slagrörd” utan att, såvidt jag kunde märka, något särskildt högtidligt uttryckssätt åsyftades.

Vattig (Juslenius) = vattnig, vattenhaltig, tycks också det vara ett nyländskt dialektord: Vendell upptar i Nyland I både *vatigår* och *vato* eller *vatogår*. Äfven i Uppsala har jag hört „vattig” i lägre språk; det torde vara uppländskt folkmål.

Följande verb förete en från rikssvenskan afvikande böjning:

Fånas, vb. dep., bära sig fånigt åt, heter på rikssvenska *fåna*. Det förra upptas endast af Juslenius och Vendell (Nyland I), hvilken senare har båda formerna; den rikssvenska uppger han vara allmän i västra Nyland, deponensformen känner han blott från Pojo socken; i högsvenskan i Finland har jag aldrig hört annat än deponensformen.

Gnaga, *hvina*, *mala*, *rödja* och *skafva* böjas efter första konjugationen, under det att rikssvenskan böjer dem efter andra (utom *hvina*, som är starkt). Om de enskilda orden är följande att märka:

Gnaga har hos Juslenius presensformen *gnagar*, hvilket bevisar, att enligt hans språkbruk ordet tillhörde första konj. Endast sällan nyttja vi i Finland böjningen efter andra konj. Äfven på fornisländska böjdes *gnaga* efter första konj.: *gnagaða*, *gnagat*.

Den svaga böjningen af *hvina* förekommer hos Juslenius och anträffas äfven hos Runeberg („Nu hvinade strängen”, Kung Fjalar, första sängen, strof 21); men i nutida språk har jag hvarken hört eller sett någon annan böjning än den starka.

Mala heter hos Juslenius i presens aktivum *malar*, i passivum *malas*, hvilken senare form äfven står att finna i Å. T. 7 maj 1772. Ännu i dag böja vi detta verb genomgående efter första konjugationen, ehuru participformen *målen* någon gång kan höras.

Rödja har i Å. T. 9 jan. 1772 participformen *rödjad* som harmonierar med vårt nuvarande språkbruk i Finland; men böjningen efter andra konj. (*röjde*, *röjt*) förekommer hos oss jämsides med den efter första.

Äfven *skafva* går hos oss vanligen efter första konj. oftare än efter andra. Juslenius har *skafvar, skafvas, Å. T. bortskafvat* (26 mars 1772).

Dessa fem verbs egendomliga böjning är påpekad af både Lindström och Berg; äfven *gala* böjs numera på detta sätt; men något belägg därpå har jag ej från gammal tid.

Måste saknar i Sverge infinitiv; i Finland ha vi emellertid afhjälpt den bristen. Infinitiven *måsta* finns hos Porthan sid. 131 i följande sammanhang: „Magistraten lägger hela gatan ånyo som stöter till Brors stora port, och har påmint om Brors quota dertil; men Hjelten, som ej gerna vill bifalla p:ge-utgifter, knorrar deröfver: det lär dock ej hjälpa, utan kostnaden måsta bestås?” Lindström (Studier på svensk språkbotten i Finland) påpekar denna infinitiv „som dock bör utdömas, då den ej fyller ett behof. utan kan ersättas genom andra fullt ut lika goda uttryck, till exempel *nödgas, vara tvungen*, med flere”. Att den emellertid trots Lindströms påstående fyller ett behof, bevisas däraf, att man knappt kan ta en i Finland (på svenska) skrifven bok i sin hand utan att anträffa den, och icke ens det officiella språket skyr den. Och då tyskarna få säga *müssen* och finnarna *täytyä*, hvarför skola vi icke få säga *måsta*? Att man i Sverge utan svårighet förstår ordet, kan jag af rik erfarenhet försäkra; än mer, de kunna icke ens med bästa vilja i världen missförstå det — och den viljan fattas ändå bra sällan. Och Lindströms invändning, att det är umbärligt, då det kan ersättas med *nödgas* eller *vara tvungen*, gäller äfven om presens, imperfekt och supinum. Jag säger som Reh-binder: tout ou rien!

Verben på *-era* böjas i synnerhet i äldre personers språkbruk i Finland efter andra konjugationen, fastän böjningen efter första konj. är vid avanligare. Porthan har vanligen böjningen efter andra konj., t. ex. *præferert* (supin, s. 5), *deponert* (s. 26), *reussert* (samma sida), *propornerte* (imperf., sid. 95) m. fl., men ibland uppdyka riks-svenska former, t. ex. *importerat* (s. 71), *mouquerade* (s. 316).

Dock slutar supinum hos honom oftast på -t, sällan på -at; imperfektformer på -ade äro ej ovanliga. Ordböckerna uppge alla, att verben på -era böjas efter 1 konj. Böjningen efter 2 konj. torde väl således redan på Porthans tid ha varit en finlandism (uppkommen genom tysk påverkan?).

Nedanstående verb förekomma ej i rikssvenskan och torde ej heller ha gjort det på den tid, hvarom här är fråga.

Bila finns visserligen hos Möller: „mit dem Beil behauen”, men det bevisar ej ordets egenskap af rikssvenska, synnerligast då hvarken Sahlstedt eller Weste har det, för att ej nu tala om Serenius. Juslenius upptar det emellertid. Oftast har jag hört det i perf. partic. (bilade, resp. obilade stockar). I denna form känner docent Wiklund ordet från mellersta Sverge. Någon finlandism är det således icke, men troligen dock en provincialism.

Endast dialektiskt i Sverge är väl det hos Juslenius belagda, men äfven hos Weste upptagna *båsa*, som den förre öfversätter med „pahnata”, den senare med „faire la litière aux boeufs”; nu för tiden heter det i Finland *bossa*, men jag är tveksam, huruvida jag skall betrakta det som högsvenska eller dialekt; det är naturligtvis en afledning af *boss*, bråkad halm.

Böna, -ade, -at, starkt uppvärma i synnerhet framför eller invid eld (sitta och böna sig framför brasan”, „han va så frusen, att han måste bönas”, „böna sig i bastun”) har jag belagt endast hos Juslenius, som dock har det som öfversättning af *hautoa*, badda, hvilket icke fullkomligt öfverensstämmer med den användning af ordet, som jag känner och ofvan gifvit exempel på. Rietz känner ej till detta ord, men Vendell gör det (Nyland I): „*bøna* 1. pret. o. sup. = inf. vb. tr. 1) Genom eld eller ånga uppmjuka, 2) Tillreda föda åt hornboskap genom att på nässlor, agnar o. d. gjuta hett vatten, hvori något mjöl strös. Ö[stra] N[yland].” Någon etymolog i till detta ord har jag ej lyckats utfundera.

Fuktla, ge fuktel åt, har Porthan sid. 113 i följande sammanhang: „Jag vill påminna mig, at Bror en gång skref, det i Högsta Domstolen varit någon dissensus i Silfverhjelm's och Mönsterskrifvarens sak? menat den fuktlade stackaren ej aldeles lämnades oskyddad, tillvinner i alla fall Regeringen allmänhetens bifall — —” Att allenast på Westes auktoritet beteckna ordet som rikssvenska, vore väl för djärft; men inte är det just vanligt i Finland heller, fast jag tror mig ha hört det. Så kanske är det onödigt att alls uppta det här. — ”Westes öfversättning af „fuktla” är: „Donner des coups de plat d'épée à (fig. fam.). Châtier rigoureusement, tenir la main haute à, faire aller à courbettes”, — *Fuktla* är tydligen lån från tyska *fuchteln*.

Gruta sig (Juslenius), som är lån från nyländskan, betyder enligt Vendell (Nyland I) „förfriska sig med ett lätt mål”; Juslenius åter har det som öfversättning af *einehtiä*, som betyder „intag af frukost”; och själf har jag endast hört det i betydelsen „stärka sig med kraftig och närande föda”, men det är ju möjligt, att det äfven i bildadt tal kan betyda „äta frukost”. Verbet i fråga är afledt af substantivet *gruta*, som förut nämnts.

Gräfta, hacka, bearbeta med gräfta, har jag visserligen ej belagt i infinitiv i någon äldre urkund; men Juslenius har verbsubstantivet *gräftande*, som ju förutsätter verbet. Detta senare känner Rietz från Västerbotten och Ångermanland under formen *gräft*, som äfven är nyländsk (Vendell, Nyland I). Liksom det förutnämnda substantivet *gräfta*, som väl är bildadt af verbet, är det släkt med verbet *gräfva* och återgår på en urnordisk form **gräftiön*. Hit hör också sammansättningen *gräftland* = kyttland, som jag dock icke har belägg på från äldre tid, utan endast från nutidsspråket. *Gräftland* är väl för resten en direkt öfversättning af det finska *kuokkamaa* med samma betydelse.

Ilskas, verb dep. 1 konj. har endast Juslenius, men han har det tyvärr som öfversättning af *kirskua*, som mig veterligen inte har någon annan betydelse än gnissla. Enligt hvad jag har mig bekant, betyder *ilskas* bli sämre, förvärras (om sår, svullnader o. dyl); men Vendell (Nyland I) uppger, att det dessutom kan betyda vredgas; att denna betydelse äfven kan förekomma i högsvenskan, är sannolikt, fast jag aldrig råkat höra det. Professor Tamm säger sig kunna använda „*ilskas*” i bemärkelsen „visa ilska”, t. ex. om en tjur; vi få väl således beteckna det som en provincialism i betydelsen bli ond, som en finlandism i betydelsen förvärras.

Skrinna betyder dels *glida* (Å. T. 15 april 1771; „Jorden skrann ned och dref up sielfva åbottnen til en vall;” det är fråga om jordrasen i Uskela den 20 september 1770), dels *åka skrinnsko* (rikssvenska skridsko), t. ex. Å. T. 6 februar i 1772: „De större barnen voro utgångne at roa sig med skrinne”). Juslenius öfversätter *luistin* med „skrinne på js;” och *luistia* (hvaraf *luistin* är 1 pers. sing. presens ind. betyder åtminstone enligt nutida språkbruk just åka skrinnsko. — Sahlstedt upptar visserligen ett verb *skrinna*, men det betyder enligt honom detsamma som *skrilla*, d. v. s. åka kana eller något dylikt — ordet är okänt i Finland. *Skrinna* är samma ord som isländskans *skriðna* „glide: *e-rr skriðnar; e-m skriðnar fótr*” (Erik Jonsson, Oldnordisk Ordbog) Detta verb är i isländskan svagt (*skriðnaða, skriðnat*), men har i svenskan, då *ðn* öfvergick till *nn*, anslutit sig till de starka verben af typen *brinna brann brunnit* och böjs nu lika som de. Svenska Akademiens ordlista, sjunde upplagan, upptar ordet, troligen emedan Runeberg nyttjar det; men ännu har jag ej träffat någon svensk, som skulle ha förstått det — jag undantar naturligtvis språkmännen af facket; men äfven de kunna ta miste: Ruben G:son Berg talar i sin ofvan nämnda uppsats om Runebergs språkbruk om „finlandismen *skrinna* (i betydelsen skida)”; men *skrinna* betyder aldrig någonsin skida, ehuru det väl kan användas om skidande personer, likaväl som man kunde säga *glida*.

Tuffla till någon (Porthan sid. 71: „ehuru grufvel. jag tufflat til honom [geografen Tuneld], hafva likväl så många peccata så commissionis som omissionis blifvit öfrige, at arbetet därmed ingalunda är bragt til vederbörlig fullkomlighet”) motsvaras väl närmast på rikssvenska af *torfva till*; det likades rikssvenska *tufsa till* har nämligen en alltför beskedlig betydelse: bringa i oordning, göra rugig och rufsig, i synnerhet om håret; att tuffla till någon innebär en något mera omild behandling, som gärna innefattar ruskningar, slag och knuffar. Och fastän detta ord inte är rikssvenska, så ha vi finländare den trösten, att västgötarna i denna punkt hålla med oss (meddelande af filosofie licentiat E. Sandberg).

Vi öfvergå nu till sådana verb, som väl finnas i Sverge men i Finland jämte den rikssvenska betydelsen ha en annan, för rikssvenskan främmande.

Hållas kan betyda „blifva eller stanna kvar”, t. ex. Porthan sid. 24: „Wallerian måste ock ännu hållas inne och medicinera;” sid. 70: „Den goda Kämpe hålls då aldrig hemma!”; sid. 83: „Det är et allmänt Tale-ämne i staden, och tros, at om han kan hållas hemma til Läse-terminens slut, så reser han dock dit öfver sommaren.” (Se äfven Berg, Runebergs språkbruk, sid. 72). Ungefär samma betydelse har ordet i ett af Sahlstedt och Möller upptaget uttryck, nämligen „hållas vid sängen”, lecto detineri; men det ser ut att vara ensamstående. Men i fornsvenskan kunde *haldas* betyda „hålla sig stilla;” Söderwall (Ordbok öfver svenska medeltidsspråket) ger härpå följande exempel ur H. Susos Gudelige Snilles Väckare: „closterlöpara, som siællan ældhær ey nakot sin haldas i clostreno”. — Erik Jonsson, Oldnordisk Ordbog, har uttrycket *haldask á einhverjum stað*, opholde sig.

Röras = röra sig, är väl icke så vanligt som det analoga „hållas”, men förekommer dock ej så sällan. Porthan nyttjar det ofta, t. ex. sid. 75: „Lindquist börjar nu röras ute”; sid. 20: „Wallerian låter hälsa: han lär nu kunna börja röras”. Huruvida Sahlstedts fras: „Icke röras af

stället, *haud loco moveri*” hör hit, kan jag ej afgöra; ¹⁾ men i isländskan finna vi *hróras* i betydelsen „bevæge sig, flytte sig af Stedet” (Erik Jonsson). — Ruben Berg konstaterar *róras* i denna betydelse hos Runeberg i sin ofvan nämnda uppsats sid. 72.

När enå går upp och isstyckena drifva bort, säges den *skjuta* (Porthan sid. 475: „Åbo-å sköt den 16: de [3: april], sedan den redan den 14 blifvit öppen omkring Bron”). Huru detta uttryck uppkommit, framgår af ett annat ställe hos Porthan (sid. 529): „Sedan Blida begynte infinna sig den 27 med snö och storm, hafve vi i dag fått regn, och jag föreställer mig at isen snart skall åter skjuta ifrån ån”. Ett liknande uttryck lär enligt uppgift af fil. kand. Celandier förekomma i Närke, där det om Hjälmarens säges: „sjön skjuter sig”.

Skärpa till = bli skarpare, strängare, är ett uttryck som vi använda om kölden: Porthan skrifer sid. 224:” I dag har ock kölden blifvit tämmeligen vinterlik. Den skärper mer och mer till;” sid. 449: „Nu skärper det åter till;” sid. 453: „Vår vinter har åter skärpt till, så at vi i dag hafve duktig köld”. Detta torde vara en synnerligen typisk finlandism ²⁾).

Tveksam är jag beträffande *återhämta* i betydelsen „upprepa”. Att det nu är en finlandism, är säkert, men det är ej så alldeles visst, att det alltid varit det, ty Weste har följande öfversättning däraf: „Ramener, rapporter, reprendre, retirer, recueillir, recouvrer; Äfven Récapituler, resumer, réiterer”. Men hvarken Sahlstedt, Möller ³⁾ eller Serenius känner den senare betydelsen ⁴⁾. Hur det

¹⁾ Anmärkas bör följande ställe i K. G. Ossian Nilssons år 1901 utkomna diktsamling „Hedningar”: „De dra sin revolver på fläcken, om i gräset det *rörs* en reptil” (sid. 69).

²⁾ Däremot är *skärpa på* i samma betydelse rikssvenska.

³⁾ Hvad Möller beträffar, är det dock ej säkert, att han ej kände den ifråga varande betydelsen af „återhämta”. Han öfversätter nämligen ordet med „wiederfiolen”, som ju kan betyda både hämta tillbaka och upprepa.

⁴⁾ Dalins ordbok upptar „återhämta” i bet. upprepa; men därpå är ej mycket att bygga, ty han har en mängd obrukliga ord.

än må förhålla sig med den saken, så finns ordet i Å. T. 3 juli 1772: „I första delen [af sitt s. k. samvetsmål] återhämtar han [Petter Henriksson Schæfers, ständ för kätteri, på 1600-talet] på det kraftigaste sin förut med Ulstadius, Ulhegius och Lithovius gjorda bekännelse”. „Återhämta” är naturligtvis åtminstone i denna bemärkelse en försvenskning af det tyska „wiederholen”. Det tillhör icke just det hvardagliga samtalspråket, utan anträffas mest i diskussions- och protokollspråk.

Angående *adverben* är följande att märka.

Annors = annars träffas hos Porthan sid. 8 och enligt Lindroth genomgående; i den af mig genomgångna delen af Porthans bref har jag dock funnit *annars* åtskilliga gånger (jämte *annors*). Båda formerna äro nu för tiden ungefär lika vanliga, fast *annors* icke är gärna sedt af skollärarena; i nyländska allmogemålet lär den sistnämnda formen vara allenahärskande. En förväxling mellan maskulinum och feminium af ordet *annar* förekom redan i fornsvenskan och har varit vanlig ända långt in i nysvensk tid. T. o. m. genitiven *annors* är belagd i fornsvenskan (se Noreen, Altschwedische Grammatik § 490 anm. 2.) om än icke i adverbial betydelse.

Föga betyder hos oss ofta „näppeligen;” det torde till och med vara en af de vanligaste finlandismerna, lika omtyckt i skrift som i tal. Porthan skrifver från Kuopio den 28 augusti 1794 (sid. 127): „föga lär jag innan den 28 september kunna vara i Åbo”. Sid. 504: „— — — hvarförinnan saken föga afgöres;” sid. 579: „Sedan rätta hyres-tiden gått förbi, lärer jag nu föga kunna få den gården bårthyrd — — —;” liknande ställen finnas sid. 548 och Å. T. 15 april 1774. Denna användning af *föga* tycks aldrig har varit rikssvensk; ¹⁾ men hos Runeberg påträffas den (Berg sid. 77) likasom ock i nutida språkbruk.

¹⁾ Sedan detta nedskrifvits, har fil. d:r Gottfrid Kallstenius gjort mig uppmärksam på att „föga” i bet. „näppeligen” förekommer i ett bref från E. G. Geijer till Järta, skrifvet 1838: „Jag

Ganska förstärka vi ofta med *så* (t. ex. Å. T. 13 februari 1773: „denna så ganska viktiga undervisning;” 16 september 1774: „så ganska bittida;” Porthan sid. 136: „om ej min tid varit så ganska knapp;” se äfven sid. 529), hvilket Berg äfven påpekar i sin uppsats om Runebergs språk (s. 77—78). Det föresväfvar mig, att jag på danska funnit det analoga uttrycket „saa temmelig”, men jag kan ej uppge något beläggställe därpå.

Helst betyder enligt vårt språkbruk ofta *åtminstone*, men står då alltid obetonadt; i betonad ställning betyder det alltid detsamma som i rikssvenskan. Exempel på denna finländska användning af ordet ha vi många hos Porthan, t. ex. sid. 476: „få se, om han har styrka nog at häldst någorlunda återställa ordningen i denna grundel. förderfvade Schola”; samma sida: „— — — så bli vi värkel. brydde, at få syslan häldst någorl. likligen besatt”; sid. 441: „som jag råkar hafva en sedel på 10 Rdr, så skickar jag häldst den at börja med”. — Se äfven Berg sid. 78. — Betydelseöfvergången är icke svår att fatta.

In i förening med viss averb (köra, åka, falla, plumsa) får hos oss betydelse „ner under isen”; Porthan skrifer sid. 234: „isarne äro så opålitligeat folk åkt in (t. ex. Hr Kijk med sit rese-sällskap, som ändtel. drängarne upphulpo)”. Det riks-svenska „åka ner sig” (eller köra eller gå ner sig) hör man sällan eller aldrig i otvunget tal hos oss; i tryck har jag någon gång sett det. — Samman-

känner föga någon period, i hvilken både människorätt och människolycka så litet gällde som under Karl XII”. Citatet finns i Schück-Warburgs svenska litteraturhistoria afdeln. II, 2, sid. 659. Detta talar ju emot min uppfattning, att „föga” i denna bemärkelse aldrig varit rikssvenska. Men märkvärdigt är det då, att ingen ordbok upptar ordet i denna säregna användning; åtminstone polyglottlexika borde väl göra det. „Knappast” torde väl dessutom vara en senare utveckling af ordets betydelse än „ringa;” den ursprungliga innebörden är „lämplig, passande”, sedan i ironisk användning „obetydlig(t);” jämför betydelseöfvergången hos svenska „lagom”. Se härom Tamm, Etymologisk svensk ordbok. Kan Geijer ha lärt sig att använda „föga” i samma bet. som „knappast” af någon finländare, t. ex. Snellman? Sannolikheten är icke stor, men möjligheten är icke utesluten. I alla händelser står jag numera undrande och spörjande inför „föga”.

sättningarna *inkörning* och *inplumsning* äro fram emot vårsidan stående rubriker i våra tidningar.

Öfverlopps = till öfverlopps skrifver Porthan sid. 377; själf säger jag ofta så och antar, att andra hos oss göra så med.

Det återstår ännu att tala om en del *specifikt finländska konstruktioner och ordvändningar*. Den mest påfallande af dem är *den med „skulle” omskrifna konjunktiven* i konditionala bisatser. Märkvärdigt nog har jag inga belägg på den hos Porthan; det vore förstås tänkbart, att kandidat Lindroth skulle ha förbigått de eventuella exemplen på denna konstruktion utan att fästa sig vid dem; men jag håller det ej för sannolikt; ty på de 188 sidor af Porthans bref, som jag själf undersökt, har jag icke en enda gång iakttagit sagda fenomen. Jag antar därför, att Porthans språkbruk härutinnan öfverensstämde med riksspråket, åtminstone hvad hans skriftspråk beträffar; hur det var med hans talspråk är inte godt att veta. Men i Å. T. har jag ofta påträffat nämnda syntaktiska egenhet. Så t. ex. läsa vi i numret för den 30 april 1771: „En hotande skogsbrist skulle mycket förekommas, om til husbyggnad på landet samt stängsel omkring Manladu- och trädgårdar, åker och äng, skulle nyttjas gråsten”; 25 april 1772: „Vi skulle både af allmänheten och oss sielfve förtjena förebråelse, om vi icke bland de förste af dem som ega rätt til detta prof på vår högaktning, skulle ihågkomma en så hederlig Medborgare och Ämbetsman som framledne Vice-Presidenten i Kongl. Maj:ts och Riksens Åbo Hofrätt, Välborne Herr Carl Lagerborg”; 4 september 1772: „Det torde vara bättre, om kärrjorden året förut skulle grävas up”; 15 juli 1771: „Men ifall just detta enda stället, om Israeliternas resa, skulle förtjäna mera upmärksamhet än alt annat, och vara at anses som en i djup orenlighet liggande perla, förefaller det mig underligt, at inge andre häfdatecknare — — — ej med et enda ord omrördt en så märkvärdig och vidsträkt utflyttning — — —”. Det sistnämnda exemplet är dock kanske icke riktigt; ty äfven i riksspråket kan

i vissa fall en med „skulle” omskrifven konjunktiv nyttjas i konditionala bisatser, ehuru reglerna för denna användning ännu äro föga kända; jag tror, att det är då bisatsens antagande framställes som högst osannolikt. Möjligen hör det sista citatet ur Å. T. till den kategori af konditionala satser, där användningen af „skulle” är tillåtlig.

Månne betraktas hos oss som ett hjälpverb — hvilket det ju också ursprungligen är — och konstrueras oftast med infinitiv, där rikssvenskan har presens indikativ; däremot nyttjas det vid imperfekt och andra former som ett vanligt frågeord och konstrueras med finit form. Konstruktionen med infinitiv träffas hos Porthan en enda gång, sid. 91: „Bror mins, at Exc. Reuterholms tal öf:r sal. Kungen etc. i Frim. Logen, ej kommit i Bokhandeln. Men månne ej vara möjligt genom vänner och väns-vänner, at få et Exemplar deraf til vårt Acad. Bibliothek?” — För öfrigt behandlas „månne” både hos Porthan och i Å. T. regelbundet på rikssvenskt sätt, d. v. s. förenas med finit form. Angående *månne* hänvisar jag för öfrigt till Lindströms ofta nämnda uppsats i Finsk Tidsskrift 1885, sid. 458. Det är att märka, att lexikograferna (Sahlstedt, Möller m. fl.) beteckna „månne” som frågepartikel och konstruera det med pres. ind., aldrig inf.

Andra dag Pingst (Porthan sidd. 108 och 379) skulle i Sverge heta *annandag pingst*, hvilket uttryck äfven hos oss torde vara det vanligare.

Med nutida finländskt språkbruk öfverensstämmande, men stridande mot rikssvenskt sådant, är användningen af prepositionen *i* i följande uttryck: „*i Torsdag*” (Porthan sid. 89) = om torsdag, „*I nästa Torsdag*” (Porthan sid. 92; rsv. nästa torsdag), „*i fredag*” (sid. 120), „*i nästa vår*” (sid. 14) och väl äfven „*i nästa år*” (sid. 14). Vi ha tydligen att göra med analogibildningar efter *i dag*, *i morgon*, *i öfvermorgon*; „*i nästa år*” kan dock bero på tyskt inflytande: im folgenden Jahre. — Den rikssvenska konstruktionen „om torsdag” kunna äfven vi använda;

däremot torde det likaledes rikssvenska „på torsdag” knappast vara sägbart östanhafs.

I dag vecka till = åtta dar i dag (Porthan sid. 264) och *i går vecka sedan* (Porthan sid. 304) äro uttryck, som en svensk icke skulle godkänna. Det förra öfverraskar mig något: själf. säger jag: *i dag vecka*, och det torde vara det vanliga hos oss; jag antar, att det är en sammandragning af *i dag om en vecka*. „Åtta dar i dag” har jag lärt mig först här i Sverge. — Jag hade antagit, att „i går vecka sedan” var en fennisism, en öfversättning af *eilen viikko sitten*; men docenten Wiklund, som har större sakkunskap än jag, håller det icke för sannolikt, utan miss-tänker tvärtom, att det finska uttrycket är kalkerad på det svenska.

Par = ett par, anses ju vara en typisk finlandism; hos Porthan kunna vi anträffa den sid. 79: „i par dagar”; sid. 95: „medelst par rader”; sid 155 „på par dagar”; äfven i Å. T. 15 november 1773: „inom par år”; 15 oktober 1774: „endast par dagar”. — Se äfven Berg, Runebergs språkbruk sid. 77. — Enligt docenten Bengt Hesselmanns utsago är detta uttryck ganska allmänt i Uppland; och jag har nog själf mer än en gång hört det här i Uppsala, fastän vederbörande hårdnackadt förneka att de skulle ha låtit ett sådant uttryck komma sig till last.

Mången finländare använder prepositionen *på* i en för rikssvenskan främmande betydelse, såsom äfven Lindström (Finsk Tidskrift 1885 sid. 461) med skäl klagar öfver. Emellertid står det ej fullt så illa till, som man af hans uttalanden skulle tro; väl känner jag uttrycket „läsa på tidningen”, „stå på tidningen” (fr. sur le journal), men *på köket*, *på stallet*, som Lindström nämner, torde väl aldrig förekomma i någorlunda vårdadt språk; åtminstone har jag aldrig hört de vändningarna. Hvad beträffar „bo på en gata”, som af Lindström likaledes betecknas som en finlandism, så tycks det vara ofantligt vanligt i talspråk i Sverge; däremot har jag aldrig hört det användas af någon bildad person i Finland; det för min

språkkänsla naturliga är att säga *vid*, t. ex. „jag bor vid Järnbrogatan”. — Oriktig användning af *på* förekommer emellertid i Å. T. 29 juni 1771: „Är insändt af samma väna och vittra hand, som de på n:o 7 införde verser, och är af oss med samma erkänsla emottagit, ehuru vi ej förr än nu kunnat införa det på våra. Tidningar”; äfven Porthan skrifer sid. 138: „på tidningarne”, sid 519: „Oaktadt hans permission, har jag ej infört honom på Lections-Catalogen — — —”. Det sista citatet skulle väl vara så godt som osägbart nu för tiden; icke så de andra, ty de äro ännu i svang, om ock *i* i sådana fall är fullt ut lika vanligt; själf säger jag alltid *i*. Användningen af *på* i dessa fall saknar dock icke analogier i rikssvenskan: „Det står på en lista, på ett kort, på ett pappersark” o. s. v. är fullgod rikssvenska, och *i* kunde där inte användas. — En provincialism torde *på* äfven vara i följande mening (Porthan sid. 126): „Ibl. sällsynta örter, som jag händelsevis under min resa träffat, äro (utom — — — 2:ne species af *Utricularia* på et kärr i Siikajok i — — —) den sköna *Dianthus Superbus* i Kemi och Tårneå samt *Dianthus Arenar*. — — — de vackraste”. Professor Noreen och kandidat Lindroth anse sitt språk-öra kräfva *i ett kärr*, under det att fil. lic. E. Sandberg godkänner *på ett kärr*, som äfven för mig låter naturligast.

Finlandism är kanske också *komma sig till* = lyckas få; Porthan skrifer sid. 151: „Vår nye Prov. Medicus har svårt tat komma sig här til Practik”. Jämför Erik Jonsson, Oldnordisk Ordbok: *komask til skuldar*, faae sit Tilgodehavende.

Jag har således lyckats belägga *inmot ett hundratal provincialismer, som på Porthans tid voro i bruk i Finland, men ej tillhörde rikssvenskan ens då för tiden*. Detta antal är icke litet, då man besinnar hur föga rikhaltig den undersökta litteraturen är; vi kunna vara öfvertygade om, att långt flere för rikssvenskan främmande ord och uttryck voro i bruk i finländsk svenska på 1700-talet; ty äfven

om vi skulle genomgå all finländsk litteratur från den tiden, så skulle vi ha föga utsikt att få en fullständig samling af finländska språkegenheter. En enquête af våra dagars svenska litteratur i Finland skulle säkerligen ge vid handen, att icke på långt när alla finlandismer stå att anträffa där; flertalet tillhör endast talspråket.

Det återstår emellertid ännu att ta till tals de hos Porthan och i Å. T. belagda provincialismer, som vid närmare undersökning befinnas ha tillhört den dåtida rikssvenskan. De äro också viktiga, emedan de bevisa, att skiljaktigheterna mellan finländskan och riksspråket icke hafva sin rot allenast i den förras tendens att divergera från det senare, utan tvärtom till en stor del äro att tillskrifva en viss konservatism hos den förstnämnda.

Dessa *arkaismer i den finländska svenskan* skall jag här nedan anföra i alfabetisk ordning, utan någon som helst gruppering.

I går aftons (Porthan sidd. 424 och 463) heter på nutida rikssvenska *i går afton* eller vulgärt *i går afse* (detta senare vanligt äfven i Finland), men upptages som fullgodt af både Sahlstedt och Möller.

Med allone (Porthan sid. 415) är obrukligt i Sverge nu för tiden, men för ett friskt lif i Finland. Sahlstedt kände ännu till det, men det saknas hos Möller och Weste. Det har uppenbarligen uppkommit på samma sätt som „i förstone”: egentligen är „allo” dativ af ett adjektiv i neutrum, men man har uppfattat det som casus obliqui af ett svagt feminint substantiv och påhängt bestämda artikeln.

Allt som = allt efter som (Porthan sid. 320: „han vill at vi skole granska det allt som han får capitlen färdige”) borde kanske inte nämnas här, eftersom det enligt professor Noreens utsago ännu *kan* nyttjas i riksspråket, fastän det är sällsynt och låter högtidligt; det tycks mig vara rätt sällsynt äfven i Finland, fastän jag väl sett det och hört det någon gång. Jag har ej funnit det hos Sahlstedt eller de andra gamla lexikograferna, men Sun-

dén upptar det. Vi få väl anse det vara ett döende uttryck på ömse sidor om hafvet.

Behedra (Porthan sid. 306: „Domprobstinnan Pryss — — — behedrade ock Lindquist med sit angenäma besök i några dagar”) hör i Sverge afgjordt till de döda ordens kategori. Hos oss har jag såväl hört som sett ordet många gånger, och jag skulle icke dra mig för att själf använda det. Sahlstedt, Möller och Weste uppta det.

Begära heter hos Porthan i imperfekt *begärte* (t. ex. sidd. 21 och 153), men denna imperfektform är den enda som Sahlstedt upptar. Weste och Serenius ange ej imperfektformen, men Möller skrifver *begärde*. Denna senare form torde vara tämligen allena härskande i den yngre generationens språk hos oss, liksom den numera är den enda rikssvenska; men många äldre personer i Finland säga ännu *begärte*.

Bivista = bevista, närvara vid (Porthan sidd. 53 och 161) upptas af Sahlstedt, Weste, Möller och Serenius, äfvensom af nyare ordboksförfattare: Dalin, Lundell (utan ff) samt i akademins ordlista (sjunde uppl.); men det är ett språkligt lik, här i Sverge nämligen; därom äro alla mina sagesmän eniga, bland dem professorerna Noreen och Tamm, hvilken sistnämnde säger sig redan på begrafningsbjudningskort från 1869 ha funnit *bevista*. Vi finländare nyttja dock „bivista” emellanåt.

Adjektivet *botlig* tillhör ej det lefvande språket i Sverge, om ock *obotlig* är vanligt. Cederschiöld pläderar för ordets återupplifvande (Om kvinno-språk och andra ämnen sid. 118) och påpekar, att han anträffat det hos finländaren professor Wilhelm Bolin, som ännu lefver; det är också mycket riktigt i svang hos oss. Porthan har det sid. 423: „ — — — om skadan är botlig eller ej”.

Fordersam har jag anträffat i Å. T. 30 oktober 1774 i ett där citeradt utdrag ur „Kongl. Maj:ts Nådiga Resolution uppå de Besvärs-puncter, som Borgerskapet i Åbo Stad — — — vid denna väl öfverståndna Riksdag i underdånighet föredraga låtit. Gifven i Stockholm den 23 Dec. 1699”. Där står bland annat: „ — — — ty remit-

teras detta til Lands-Höfdingen, — — — på det at — — — det måtte vinna sin fordersamma verkställighet”. Efter- som äfven Weste har ordet „fordersam”, så kan man väl anta, att det varit riksspråk. Lånadt från tyskan är det naturligtvis — Hoppes tysk-svenska ordbok upptar *fördersam*, som bl. a. betyder hastig, snabb. Det har god klang i Finland och kan mycket väl, kanske t. o. m. lämpligast, nyttjas i officiell stil; dock är det mestadels superlativen *fordersammast* som används, i adverbial betydelse, = så snart som möjligt.

Fägård (Å. T. 4 september 1772) finns hos Juslenius, Sahlstedt, Möller och Weste, men märkvärdigt nog ej hos Rietz. Vendell (Nyland I) känner formerna *fä-gård* (Pyttis) och *fä-gål* (västra Nyland), och han öfversätter det med „Inhägnad utanför ladugården”. För mig är ordet främmande, men jag betvivlar ej dess förekomst hos oss.

Förteckna (Porthan sid. 141: „Om Bror händelse-vis kunde få köpa de af mig förtecknade böcker, så blefve de alltid välkomna”) är ett i Finland mycket vanligt ord, som på senare tider tycks ha börjat komma i bruk äfven i Sverge, fast det af mången icke erkänns som rikssvenska och troligen för flertalet svenskar (bland dem Lindroth) är främmande. Lindroth anger *uppteckna* som motsvarighet i rikssvenskan; men *förteckna* och *uppteckna* betyda visst icke samma sak: att *uppteckna* är ungefär detsamma som att nedskrifva, men att *förteckna* är att upprätta en lista öfver något. Hvarken Sahlstedt eller Weste upptar ordet, men Möller och Serenius göra det. Det har således troligen varit rikssvenska i sina dagar, sedan sjunkit i glömska här, men kvarlefvat öster om hafvet samt slutligen i våra dagar ånyo tagits till heders här. Det torde dock vara mest i den vetenskapliga stilen som „förteckna” används i Sverge; och språkmännen här hålla för sannolikt, att det icke vandrat öfver från oss, utan här nybildats efter substantivet *förteckning*, som kvarlefvat här hela tiden, enligt ordböckernas vitt-

nesbörd. Det är nog mycket möjligt, att så är fallet, ty en sådan nybildning ligger nära till hands, och det är snart sagdt obegripligt, att man kunnat komma till rätta utan verbet, då man hade substantivet. Men säkert är, att profanum vulgus är lifligt öfvertygad om ordets „finska” ursprung och kategoriskt protesterar mot dess egenkap af rikssvenska samt klagar öfver „di där rysliga finnarna, som inte har nån religion, utan bildar ord så vårdslöst”. — I hvarje händelse är „förteckna” ursprungligen ett tyskt lån, bildadt efter *verzeichnen*.

Oviss är jag, huruvida *golfvase*, (= golfbjälke) bör hänföras till denna kategori eller till de i Sverge ännu levande provincialismerna; Rietz upptar det nämligen (dock utan att nämna hvar det är i bruk!) och tycks anse det vara riksspråk. Så torde dock ej vara fallet, utan ordet är enligt all sannolikhet dött i rikssvenskan: ingen af mina sagesmän känner det, och äfven om det möjligen på Rietz' tid (hans ordbok utkom 1867) förstods af en och annan, så kan det mycket väl sedan dess ha sjunkit i glömska. Den finländska källa, där jag belagt det, är Juslenius' ordbok; på svensk botten förekommer det endast hos Möller: „Grolfvasar, die Balken worauf die Bretter im Fussboden des Zimmers gelegt und befestigt werden”. I Finland tillhör „golfvase” än i dag det levande språkbruket. Kanske beror det på att det förekommer i nyländska allmogemålet (*golvvasa*, pl.-*vasar*; Vendell Nyland I).

Hemkomöl ha Juslenius, Sahlstedt och Weste, men Möller skrifer *hemkomstöl* (den nutida rsv. formen) „die Nachhochzeit, wenn die Braut in das Haus ihres Mannes geführt ist”. Den finländska formen är nog den äldre och är bildad af ett fornsvenskt ord *hemkoma*, *hemkomst*, äfven befintligt i isländskan (*heimkváma* l. *heimkoma*). — Äfven Runeberg skref *hemkomöl*; se Bergs uppsats sid. 75.

Härtills (= hittills; Porthan sidd. 12, 22 och ofta; Å. T. 15 mars 1771 och ofta) ser man då och då i fin-

ländsk litteratur, hör det kanske äfven någon gång; men *hittills*, som äfven är rikssvenska, är dock ojämförligt mycket vanligare; sid. 460 har Porthan den för mig ända till här om dagen från nutida språkbruk fullkomligt obekanta, motsvarande formen *dertils* (— *dittils*); den har jag anträffat i tidskriften *Euterpe* den 22 februar i 1902, så den måtte väl användas på en del håll hos oss; rikssvenska är den inte. Sid. 69 har Porthan *härintill*, äfven det en finlandism. Sahlstedt upptar endast *härtils*, Möller och Serenius likaledes, men Weste har både *härtils* och *hittils*. Därtills upptar Sahlstedt, likaså Weste; ännu Dalin har det, men hos Sundén och i senare ordböcker saknas det.

Höra åt (= *höra* efter, *höra* sig för, förfråga sig; Porthan sid. 90) är måhända rikssvenska än i dag ¹⁾; det är åtminstone fil. kand. Gr. Danell såsikt, och visst är, att äfven jag hört svenskar nyttja det uttrycket utan den ringaste aning om, att det vore mindre korrekt; men Lindroth anmärker: „Äfven från Sverge känner jag uttrycket, men knappast riksspr.” Antingen nu Danell eller Lindroth har rätt, så godkände Sahlstedt denna vändning; han har exemplen: „Hör åt om han är hemma”; „Jag hörde åt hos bokföraren, men boken fanns icke”. Äfven Weste har *höra åt*.

Illa hållen (= illa dären, i knipa, i en kinkig belägenhet) är ett mycket populärt uttryck i Finland. Porthan skrifer sid. 79: „Ang. vår Byggnadsplan, har Cons. utnämnt visse deputerade, som skola densamma utarbete. Men de äro illa hållne, emedan i hela staden ingen Architect finnes, som de kunna rådfråga och til biträde med säkerhet nyttja”. — Samma uttryck finns sid. 237: „Vi äre illa hållne med det Arckenholtziska stipendium; efter flere försök at få dess föreskrift at gå ihop, hafve vi funnit det vara omöjligt”. Sahlstedt upptar: vara väl eller

¹⁾ Professor Tamm säger om detta uttryck: „för mig fullt brukligt i imperativ och infinitiv (t, ex. *jag ska höra åt*), knappast i preteritum eller supinum.

illa hållen, bene vel male haberi". Också Weste har *illa hållen*, som han uppger vara familjärt. Möller har endast: „han blir mycket väl hållen, ihm wird sehr gut begegnet”, och Serenius intetdera. Men Fritzner (Ordbog over det gamle norske Sprog) känner uttrycket *illa haldinn*, „ilde stedt eller faren, værende i en slet eller misslig Stilling”. I nutida rikssvenska betyder „illa hal-len” endast „illa skött”.

Ja-bror är ett godt och uttrycksfullt ord, som dock är sällsynt, ehuru det någon gång hörs i Finland. Porthan skrifver sid. 401: „B[iskop] Ericus Eric i härstädes — — — synes varit en ertz-skurk! Hans Consistoriales voro hans ödmjuke ja-bröder och bäfvade för honom ej stort mindre än de små presterne — — —”. Akademiens ordlista upptar visserligen ordet, men Lindroths förmodan, att det ej är rikssvenska, har likväl visat sig vara riktig; också förser Lundel i det i sin ordlista med ff (= finländska författare). Den enda lexikograf jag funnit det hos, är Weste: „Jabrör, s. m. Qui opine du bonnet, idémiste, qui dit amen à tout. Vara jabror åt en, opiner du bonnet avec qlen”.

Ked (Porthan sid. 106: „Hvilken ked af krig!”) är ett intressant ord. Berg (Runebergs språkbruk sid. 79) betecknar det kort och godt som en finlandism; men det är endast delvis riktigt. Ty hos svenska skalders träffar man ofta det ordet, äfven hos sådana, som aldrig med sin fot varit i Finland; men det kan vara inflytande af finländska skalders, Runeberg, Topelius och Tavaststjerna, som är orsaken härtill; ty i vanlig normalprosa och i talspråk lär det väl inte falla någon nutida svensk in att begagna nämnda ord, utan det heter alltid *kedja*. I sammansättningar kan „ked” dock användas i Sverge, åtminstone i Uppland, i betydelsen „finare prydnadskedja”, t. ex. *gullked*, *urked*, *klock-ked*, *urkedsprydnad* (meddelande af professor Tamm). Hos oss har *kedja* en alltför högtidlig och storställd klang för att nyttjas annat än i högpösa och poesi, utom i ett fall: det har nämligen en något vidsträcktare betydelse än *ked*, hvilket sistnämnda ord.

lika litet i Finland som i Sverge kan användas om en fånges kedjor. Men i alla andra fall är *ked* det ord vi nyttja i ledigt och otvunget språk. — Sahlstedt skrifer om dessa ord följande: „*Ked* F. Q. Torques. Compos. Gullked, Torques aurea, conf. *Kedja*. Urked, conf. *Kedja*. conf. simpl. Item: *Ked Catena*, alias *Kedja*. *Kedja*. F. 1, *Catena*, ex. gr. Bunden med kedjor, *Catenis victus*. Halskedja, alias *Ked*, Torques. Urkedja, *Catena*, qua rotæ horlogii portatilis cicumaguntur. I en kedja, *Una serie*. En kedja af olyckor, *Malorum series*”. Intetdera ordet är af svenskt ursprung, utan de äro lån från medeltågtyskans *kede*, kanske via danskan; på fornsvenska ha vi formerna *kædhia*, *kiædie*, *kæhde* (Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket). Formen *kædhe* måtte väl vara äldst, och *kædhia* är väl ursprungligen casus obliqui däraf; *kædhe* däremot har väl (kanske i sammansättningar?) gifvit *ked*. Men egendomligt är det, att de nysvenska formerna äro *ked* och *kedja*, icke **käd* och **kädja*. Man vore nästan böjd för att anta, att dessa nysvenska former utgå från Östersjö-dialekten (språket i Uppland, Sörmland och Finland), som saknar ä-ljud utom framför r. Men detta är blott en gissning.

Knogare (= en som knogar och spar, snålvarg) är en säker finlandism. Hos Porthan förekommer ordet sid. 92 i följande sammanhang: „Nu som bäst har Bonsdorff en artig process med en Capiten Toll om 14 Rdr, som han påstår fattas i den pensionssumma han sig för Tolls son betingat, och fadren ville af den grund afpruta, at gossen varit hemma en tid under ferierne. Et par knogare!” Hvarken Sahlstedt, Möller eller Serenius anföra detta ord, men Weste har det och öfversätter det med *grimelineur*, *grimelin*, *pince-maille*, *regrattier*.

Källare heter i Sverge i pluralis helst lika som i singularis, och formen *källrar* är ytterst sällsynt, tillhör mest poesin (meddelande af professor Noreen och fil. kand. Lindroth); dock heter pluralen i bestämd form helst *källrarna* (enl. meddelanden af professor Tamm), emedan man i Sverge sorgfälligt undviker pluralisfor-

merna på *-arena* (*domarena, fiskarena* o. s. v.), som däremot torde vara de enda i vårt finländska talspråk möjliga; åtminstone äro de rikssvenska formerna på *-arna* eller *-arna* (*domarna, fiskarna, domrarna, fiskrarna*) främmande för mitt språkbruk. För att nu emellertid återkomma till ordet *källare*, vill jag nämna, att vi finländare vanligen äfven i obestämd form ha pluralisformen på *-rar*: *källrar*, hvilken äfven nyttjas af Porthan sid. 82 och af Sahlstedt upptages som enda form; Möller och Weste äro oklara därvidlag, och Serenius har ej alls ordet.

Lita böjer Porthan efter andra (eller fjärde?) konjugationen: „jag *liter*” sidd. 113 och 152. Sahlstedt däremot uppger, att „*lita*” går efter första konjugationen, men Möller och Weste känna jämväl en stark böjning af verbet; Serenius har endast inf. *lita* och pres. *liter*, men uppger ej konjugationen. I „Fänrikens marknadsminne” böjer Runeberg ordet efter andra konjugationen „och vi litte på hvarandra, vi på honom, han på oss”. I nutida språk har jag aldrig vare sig sett eller hört *lita* böjas på annat sätt än efter första konjugationen; var böjningen efter andra konjugationen på Runebergs tid en finlandism, så är den i alla fall nu en död sådan. Äldst är böjningen efter andra konjugationen; jfr isl. *hlíta*, pret. *hlítta*, nöja sig med, nyttja, begagna sig af.

Läsa torde på 1700-talet allmänt ha böjts starkt; att den böjningen är den ursprungliga, vet man utan att jaga i lexika; jag konstaterar endast, att Sahlstedt icke tycks känna den svaga böjningen; Porthan skrifer *läsit* (supinum) sid. 477. För mitt helsingforsiska öra är den starka böjningen främmande, men jag har hört österbottningar använda den.

Musfrat (Å. T. 29 maj 1772) är ett ord, som ej tillhör talspråket, utan endast kanslistilen; det betyder det som råttor och möss ätit upp och sålunda gått förloradt i magasinerna. Sahlstedt och Weste uppta det.

Verbet *mänta* (= hvitgarfva) ser ut att vara utdödt i rikssvenskan, ehuru ännu Rietz betraktade det som riksspråk. Juslenius är min finländska hemulsman för ordets

förekomst på 1700-talet; men äfven i Sverge var det då i bruk, ty Sahlstedt känner det, ehuru det för honom tycks ha en vidsträcktare betydelse: *coria præparare*, alias garfva. Söderwall (Orb. öfver sv. medeltidsspr.) öfversätter dock *mænta* med „hvitgarfva”, och Fritzner (Ordbog over det gamle norske sprog) säger: „*menta*, v. berede til eller som Pergament. 14 *dýrshúðir mentaðar* Dipl. Norv V 586”. Äfven nutida norska munarter känna (enl. Rietz) ett verb *menta* eller *mænta*, banka, bulta, bereda genom bultning, mänta, och ett substantiv *mänti* mäntläder. Rietz gissar, att ordet är befryndadt med gotiska *manwjan*, bereda, hvilket förefaller ganska troligt.

Nummer som den-kön (en nummer) tillhör icke mera rikssvenskan, försåvidt det icke är fråga om människor (beväringar); Sundén, akademins ordlista och Lundell uppge visserligen, att *nummer* är både neutrum och den-kön; men i hvilka fall det är den-kön, säga de ej. Emellertid kände hvarken Sahlstedt, Möller eller Weste till *neutret* nummer, utan det tycks vara af yngre datum. De två förstnämnda uppge *numrar* som pluralisform; den torde dock numera vara utdöd. Weste har pluralen *numror*, som är den i nutida språk brukliga (men väl knappast betyder annat än siffror), försåvidt vi icke använda neutralformen, då pluralis naturligtvis sammanfaller med singularis. — Porthan skrifer sid. 197: „den nummer af Åbo Tidn. — — —”.

Sachteliga (adv.) hos Juslenius förutsätter adjektivet *saktlig*, ännu vanligt i Finland liksom i Danmark (sagtelig) och upptaget hos Sahlstedt. Se f. ö. Bergs uppsats om Runebergs språkbruk sid. 76.

Skara på sniön (Juslenius) heter nu för tiden *skare* i Sverge, under det att vi fortfarande ha formen på -a. Men Sahlstedt öfversätter *skara* med *crusta in nive* och *skare* med *agmen*. Se Bergs uppsats sid. 70.

Skoftals = *då* och då, tidtals, med vissa intervaller (Porthan sid. 294: „Stålhandske är nu skoftals så redig och klok som tilförene”; äfven sid. 384; Å. T. 15 mars 1771) är ett ord som alla svenska ordböcker uppta och

flertalet svenskar ej begripa; några få, aktningsvärda undantag finnas visserligen; men de flesta anse ordet vara tämligen mesopotamiskt och gissa (troligen mot bättre vetande) att det betyder detsamma som *skofveltals(!)*. Lika obegripligt för majoriteten af Sverges befolkning är det enkla ordet *skof*, som jag visserligen inte har belägg på hos Porthan eller i Å. T., men som helt säkert var i bruk i Finland då liksom nu; och äfven i Sverge måtte det ha varit vanligare på 1700-talet än nu, eftersom både Sahlstedt, Möller och Weste uppta det. Möllers öfversättning är: „eine gewisse Zwischenzeit, ein Absatz in der Zeit, eine Schicht”, Westes: „Intervalle. Han är gudfruktig, klok, vissa skåf, il a des élans, des accès, des bouffées de dévotion, il a des intervalles lucides, de bons moments”. *Skoftals* (eller skåftals enligt deras stafsätt) tolkas af Möller med „nicht in einsfort, absatzweise, schichtweise, pulsweise” och af Weste med „par intervalles, par épaulées, à bâtons rompus, par bouffées, par accès, par boutades, par el. à reprises, par secousses, par échappées, par faillies”. Om betydelsen af *skof* är dock att tillägga, att det kan beteckna äfven ett anfall af en affekt eller en sjukdom, t. ex. ett skof af raseri, ett feberskof. Ordet härledes af samma stam som det fornsvenska verbet *skiuva*, skjuta, stöta på, skuffa, maka. Ehuru professor Noreen och fröken Lagerheim känna både „skof” och „skoftals”, måste jag betrakta dem som provincialismer, eftersom jag så ofta från olika håll hört dem betecknas som „finska” och „obegripliga”. Om de verkligen äro så obegripliga, eller om detta blott är en yttring af icke filologiskt bildade svenskars vanliga lust att med eller utan skäl hacka på vårt språkbruk, lämnar jag därhän.

Sytning är en juridisk term, som icke mera är i bruk här väster om Bottenhafvet; den exakta definitionen på sytning känner jag icke, ty jag är ej jurist och har ej studerat doktor Charpentiers akademiska afhandling „Om sytning”, som utkom i Helsingfors för några år sedan: närmare intresserade hänvisar jag till nämnda afhandling.

I alla fall innefattar sytning rättighet till en viss bostad äfvensom diverse förnödenheter och en viss årlig penningesumma till döddagar och utgör en ersättning för att en person afstår sin gård åt en annan. Det torde på nutida rikssvenska kallas *undantag*, *födoråd* eller *fördel*. — Porthan skrifver sid. 305: „— — — frågan om sytning åt Domprobstinnan Pryss är ledsam”. — Det är ju själf-fallet, att ordet sytning varit gemensamt-svenskt i tiden; äfven Sahlstedt har det, Möller likaså; dessa båda äfvensom Weste ha dessutom det nu utdöda verbet *syta*, sköta, värda; den sistnämnda betecknar det dock som obrukligt. Detta verb finnes äfven i isländskan, där det skrifs *syta* (-*tta*, -*tt*) och betyder gråta, begråta, vara bedröfvad öfver, sörja; det är en afledning af substantivet *sút*, f., sorg, bekymmer. Från betydelsen „sörja” till „försörja” är steget icke långt.

Verbet *tingta* (= hålla ting; förrätta ting; Porthan sid. 256) är så godt som ett språkligt lik i ordböckerna — här i Sverg enämligen; i Finland visar det inga tendenser att dö ut. Hela nordiska seminariet var ense om att betrakta det som dödt, likaså fyra juris utriusque kandidater, som jag rådfrågade; men det händer, som bekant, ibland att lik titta; och en vacker dag fick jag till min förvåning höra en dam från Göteborg använda „tingta:” det befanns, att det kvarlefde i hennes familj, fastän man hade en känsla af att det var något besynnerligt med det ordet och att inga andra människor nyttjade ut. Sahlstedt kände det, och det fanns redan i fornsvenskan i formerna *þingta*, *þinkta*, och *þincta*.

Ingen tvifvel (Porthan sid. 269: „at Ryssen understödjer hans [den tyske kejsarens] arbete, är ingen tvifvel”) är ännu användbart i Finland, men ej i Sverge; men Möller har frasen „därpå är ingen tvifvel”, under det att Sahlstedt skrifver „intet tvifvel”. Huru denna form skall förklaras, är ej säkert. Dels kunde vi ha att göra med gammalt neutrum pluralis, dels kan det bero på att „tvif-

vel” i äldre språk möjligen varit maskulinum; nu vet man tyvärr inte säkert, hvilket genus ordet hade i fornsvenskan; men i medellågtyskan, därifrån det är lånadt, hette det *twifel* och var maskulinum. På danska heter det ännu i dag: *ingen tvivl*.

Gå i utläggning, (Porthan sid. 98), lägga ut pengar för någon, försträcka, är icke rikssvenska. Sahlstedt öfversätter „utläggning” med „actus quo quis erogat pecuniam, vel emittit rete, vel laxiorem reddit, vestem etc.” Alltså kände han i fråga varande uttryck, som än i dag är allmänt i Finland.

Vräkling (Porthan sid. 119), odugling, lätting (egentligen en person som vräker sig) är en otvifvelaktig finlandism; men Sahlstedt känner det (och Juslenius likaledes, men han kan ha det från nyländskan; jämför Vendell i Nyland I: *vrækli]g*, odugling, V(ästra) N(yland).

Af ofvanstående undersökning torde med all önskvärd tydlighet framgå, att det redan under senare delen af 1700-talet förefanns afsevärda olikheter mellan rikssvenskan och svenskan i Finland; dessutom framgår det, att ett betydande antal nuvarande finlandismer då voro fullgodt riksspråk. Vidare forskningar, som jag hoppas framdeles kunna företaga och offentliggöra, skola väl gifva vid handen, att denna senare kategor i (finlandismer, som varit vanliga i Sverge, men dött ut där) är *mycket* stor. Hvad lära vi emellertid af dessa fakta? Jo, först och främst, att den språkliga differentieringen icke kan vara en följd af den politiska skilsmässan mellan Finland och moderlandet, eftersom den begynte redan tidigare, och för det andra, att man icke får skylla olikheterna mellan rikssvenska och finländsk svenska endast och allenast på den senares tendens att divergera från den förra, utan att tvärtom orsaken i en massa fall är en viss konservatism hos den senare, i ty att språkmaterial, som i Sverge hemfallit åt glömskan, bevarats i Finland. Men en tendens att divergera existerar ju i alla fall, fast dess betydelse ej bör öfverskattas; hvarpå beror den, eftersom den ej är

ett resultat af den politiska skilsmässan? Det finns väl inte mer än en rimlig orsak: den kulturella isoleringen. Denna är den främsta förutsättningen för all språklig divergens, liksom kulturell beröring är det främsta hindret därför. Att så är fallet, lär väl ingen tvifla på; men skulle någon göra det, så må han läsa inledningen till H. S. Vodskovs mer än vanligt intressanta arbete „Naturdyrkelse og Sjøledyrkelse”, där kulturströmmens inverkan på språkens historia på ett öfvertygande sätt uppvisas. Nu är det ju så, att kulturell beröring respektive isolering ofta beror på politiska orsaker, och däraf har man dragit den slutsatsen, att politisk sammanslutning och språklig likdaning samt politisk skilsmässa och språksplittring alltid nödvändigtvis borde vara förknippade med hvarandra. Men slutsatsen är falsk, som svenskans historia i Finland bevisar. Kommunikationerna mellan Sverge och Finland, som nu äro någorlunda drägliga, voro i forna dagar usla. Tidningsprässen var skäligen torftig och hade ganska få läsare, i jämförelse med hvad nu är förhållandet. Litteraturen i allmänhet var både föga rikhaltig och af jämförelsevis ringa värde samt icke på nära näjder så allmänt läst som nutidens. Finland hade ett eget universitet i Åbo, och det bildade naturligtvis ett litet kulturcentrum för sig. Huru skulle under sådana omständigheter en språklig differentiering kunnat undgå att uppstå? Det är väl för resten ganska säkert, att olikheterna mellan språkvarianterna i öfriga landsändar voro vida större på 1700-talet än nu; just de klena kommunikationerna, den ringa intellektuella beröringen, voro orsakerna härtill. Men vi skola hålla oss till Finland. Isoleringen möjliggjorde en differentiering; hvilka voro då de speciella orsakerna till denna? Först och främst väl inflytelser från de svenska allmogemålen i Finland, för det andra påverkan af finskan, för det tredje den naturliga böjelsen att vid behof rikta språket med nybildningar och lån från olika håll. Vi skola särskildt fästa oss vid de två förstnämnda orsakerna. Åbo ligger visserligen i en finsk trakt, men ej långt därifrån, både i skärgården och på kusten, finnas svenska bygder,

hvilkas invånare haft och ha liflig beröring med Åboarna. Och Helsingfors, sedan 1812 hufvudstad och sedan 1828 universitetsstad, ligger i en svensk näjd. Det vore helt enkelt omöjligt, att de bildade i dessa städer och deras omnäjd skulle kunna bli opåverkade af allmogens språkbruk. I de vidsträckta svenska bygderna i Österbotten ha allmogemålen likaledes starkt influerat på de bildades tal. Men i de finska trakterna ha vi haft att göra med ett annat inflytande. Hur många af oss ha icke en längre eller kortare tid under vår barndom vistats i finska bygder, åtminstone under somrarna! Och vi ha sällskapat rätt ifrigt med våra jämnåriga därstädes, hvilka naturligtvis icke kunnat ett dugg svenska. Och så ha vi lärt oss finska, mer eller mindre dålig. Men barn blanda lätt ihop två olika språk, och så har det kommit sig, att så många af oss i sin barndom talat en svenska, som varit nästan lika fruktansvärdt inpyrd med finska, som deras finska med svenska. Och om de ock med tiden förbättrat sitt språk, så har det dock kunnat hända, att en del reminiscenser från det finsk-svenska blandspråket stannat kvar hela lifvet igenom. Ännu värre är det naturligtvis med dem, som icke lärt sig svenska förrän jämförelsevis sent; vi ha mestadels finskatalande barnpigor, och de äro vanligen orsaken till att så många barn af svenskspråkiga föräldrar först vid sex, sju årsålder, ja t. o. m. ännu senare, börja tala svenska, om ock de förstå det långt tidigare. Då man besinnar, hur illa ställt det varit och fortfarande är med undervisningen i svenska i våra skolor — en undervisning, hvarvid en orimlig del af den knappt tillmätta tiden bortslösas på den utan något som helst förnuftigt skäl s. k. „rättstafningens” abderitiska regler om *dt*, *fv* och andra dumheter ¹⁾ — så måste man förvåna sig öfver, att vårt språk ännu inte blifvit totalt fördärfvadt.

Ännu under större delen af 1800-talet fortforo kommunikationerna med Sverge att vara dåliga, och språket

¹⁾ Vare det långt ifrån mig att påstå, att det i detta afseende vore mycket bättre ställt i skolorna i Sverge.

gick därför vidare i sär, utan att något starkare hämmande inflytande förefanns. Men nu är det annat. Kommunikationerna äro bättre nu, och litteraturen (äfvén prässen) spelar nu en roll, som man för hundra år sedan väl knappt vågade drömma om. Och jag tror icke, att intresset för Sverges litteratur någonsin förut hos oss varit så lifligt som nu; det påstås ju, att tjugu procent af all den skönlitteratur som utkommer i Sverge, säljs i Finland. Det kan icke undgå att inverka på vår språkkänsla, detta flitiga studium af rikssvenska författare. Och så är det att märka, att undervisningen i modersmålet i skolorna, så mycket den än lämnar öfrigt att önska, dock numera är vida bättre än fordom. Det är min på iakttagelse grundade bestämda öfvertygelse, att den yngre generationen i allmänhet behandlar sitt modersmål vida bättre än den äldre. Ännu så länge är vårt sätt att tala och skriva svenska långt ifrån tillfredsställande, men en förändring till det bättre är dock märkbar. Väl pågår differentieringen ännu: men mäktiga faktorer arbeta i motsatt riktning, och de skola väl med tiden bli de seglande. Ty redan märker man hos oss ett vaknande intresse för modersmålets vård, och det intresset skall väl med tiden tilltaga i intensitet, Det gäller för oss att bedriva ett energiskt, men på samma gång försiktigt språkförbättringsarbete; svårigheterna äro icke ringa, ty vi måste dels utrota allt som är af ondo i vårt språkbruk, dels se till, att vi icke kasta ut barnet med badvattnet. Den, som någon tid vistats i Sverge och iakttagit den beklagliga fördomsfullhet, hvarmed flertalet svenskar betraktar alla afvikelser från deras språkbruk ¹⁾, kan visserligen känna sig frestad att försöka utrota alla dessa finländska egendomligheter; men ett sådant utrotningsarbete skulle dock göra mera skada än nytta. Med tiden skola

¹⁾ Det är på samma gång en plikt och ett nöje för mig att kraftigt betona, att åtminstone Uppsalafilologerna äro fri af denna språkliga vidskeplighet; tvärtom karakteriseras den Noreenska skolan af en sund och fördomsfri syn på saken; min anmärkning gäller icke-filologerna.

väl våra stamförvandter här västanhafs allmänne ännu hittills lära sig inse, att deras förkastelsedom öfver vårt språkbruk är alltför sträng och endast till en viss grad berättigad, men hufvudsakligen beror på en bristande uppfattning af språkets väsen och ändamål. Så ifrigt som de nordiska språkstudierna för närvarande bedrifvas här i moderlandet, kan man väl hoppas, att ett sundare tänkesätt i denna språkfråga med tiden skall vinna insteg hos den bildade allmänheten i Sverge. Det vore för sorgligt, om icke svenskarna skulle kunna lära sig att inse, att den hånfulla ton de anslå, då de tala om den finländska svenskan, är ytterligt malplacerad, och att det alls icke är någon berömvärd gärning att skära dåliga vitser (förlåt för all del, *vitsar* är ju den allena saliggörande formen!) om „finskans” egendomligheter. Jag tror verkligen bättre om dem. Men om de ock i många stycken äro orättvisa mot oss, så fa vi dock icke glömma, att det återstår för oss mycket att uträtta, innan vi kunna vara nöjda med vår språkbehandling. Må vi gripa oss an med energi och omtanke! Det är en vacker uppgift, främst för skollärarena, men äfven för hvar och en af oss, att förädla vårt modersmål. Och vår sträfvan i detta syfte skall förvisso krönas med framgång blott vi icke miss-trösta.

Rolf Nordenstreng.
